

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

UN ALTRE MANUSCRIT LLATÍ DELS *USATICI BARCHINONE*:
GIRONA, ACG, MS. 48

Another Latin manuscript from Usatici Barchinone: Girona, ACG, MS. 48

Resum: El treball se centra en la descripció del ms. 48 de l'Arxiu Capitular de Girona, compilació formada per un text litúrgic, uns textos jurídics de dret provincial i diocesà eclesiàstic, uns textos de dret civil català i un manual de Bernat de Dorna per aprendre a redactar. El caràcter pragmàtic del recull i el seu origen a la part més oriental de la Catalunya Vella sembla indubtable. El text dels *Usatici Barchinone* contingut manuscrit ha passat desapercebut fins avui, i ha estat detectat amb motiu de la preparació —en curs— del catàleg dels manuscrits de la catedral de Girona. Atès que els darrers anys els treballs d'Aquilino Iglesia han revolucionat la problemàtica entorn dels *Usatges*, ha semblat oportú divulgar el text del ms. gironí, malauradament molt difícilment llegible en la seva totalitat a causa de les xacres físiques que l'afecten.

Mots clau: *Usatges de Barcelona*, textos jurídics eclesiàstics, Bernat de Dorna.

Abstract: The work focuses on the description of manuscript 48 of the Girona Chapter Archive, a compilation made up of a liturgical text, some provincial and ecclesiastical diocesan law texts, Catalan civil law texts and a manual by Bernat de Dorna for learn to write. The pragmatic nature of the collection and its origin in the easternmost part of Old Catalonia seems indubitable. The text of the *Usatici Barchinone* manuscript content has been unnoticed until today, and has been detected due to the preparation – in progress – of the catalog of manuscripts of the cathedral of Girona. Given that in recent years the work of Aquilino Iglesia has revolutionized the problems surrounding the *Usatges*, it seems appropriate to publicize the text of the Girona manuscript, unfortunately very difficult to read in its entirety due to the physical damage that affects it.

Keywords: *Usatges de Barcelona*, ecclesiastical law texts, Bernat de Dorna.

Sigles emprades:

ACB = Arxiu Capitular de Barcelona

ACG = Arxiu Capitular de Girona

ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona

AGUIRRE = J. SÁENZ DE AGUIRRE, *Collectio maxima Conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis*, Romae 1693-1717.

AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

- ANTOLÍN = Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los Códices Latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, I-V vols., Madrid 1910-1923.
- APCCV = Arxiu de Protocols del Corpus Christi de València
- AST = «Analecta Sacra Tarraconensia»
- BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana
- BC = Barcelona, Biblioteca de Catalunya
- BDSG = Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona
- BICAB = Biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona
- BN = Biblioteca Nacional
- BNF = Bibliothèque Nationale de France (París)
- BNM = Biblioteca Nacional de Madrid
- BPLH = Zacharias GARCÍA VILLADA, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensium*, II Band, 1 Teil, Wien 1915.
- BROCÀ = Guillem M. DE BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, vol. I, Barcelona, 1918.
- BROCÀ* = Guillem M^a DE BROCÀ, *Els Usatges de Barcelona*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari MCMXIII-MCMXIV Any V – PART I» (1915), 357-389.
- BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
- COLL = Gaspar COLL I ROSELL, *Manuscrits jurídics i il·luminació*, Barcelona, Curial-PAM 1995, 376 p.
- COROLEU, *El Código* = José COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona. Estudio histórico jurídico*, Barcelona, Henrich i Cia 1890, 104 p.
- Cortes = *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia*, XXVI vols., Madrid 1896-1922.
- DBF = *Dictionnaire de Biographie Française*, vols. I-XIX, París 1933-2001.
- DDC = *Dictionnaire de Droit Canonique*, vols. I-VII, París 1935-1965.
- DÍAZ Y DÍAZ = M. C. DÍAZ Y DÍAZ, *Index scriptorum latinorum Medii Aevi Hispanorum*, Madrid 1959, n. 1435, p. 299-300.
- DOMINGUEZ BORDONA = Jesús DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1931.
- EUC = «Estudis Universitaris Catalans», Barcelona 1907-1936 y 1979-1984. f., ff., fol. = foli, folis.
- FERRAN I PLANAS = Elisabet FERRAN I PLANAS, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, IEC (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXVII) 2006, 426 p.
- FONT, *Ressenya* = Josep Mª FONT I RIUS, *Ressenya dels manuscrits conservats de la Compilació de 1413-1422*, dins «CONSTITUCIONS DE CATALUNYA. INCUNABLE DE 1495», Barcelona, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/1) 1988, p. XLIII-LXI.

- GARCÍA Y GARCÍA = Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Catálogo de los manuscritos jurídicos de la Biblioteca Capitulare de la Seu d'Urgell*, La Seu d'Urgell 2009, 637 p.
- HEFELE = Charles-Joseph HEFELE, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, vols. I-X, París 1907-1939.
- HLF = *Histoire Littéraire de la France*, vols. I-XLI, 1865 ss.
- IGMBN = *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional* [de Madrid], vols. I-XV (mss. 1-11.000), Madrid 1953-2001.
- «Initium» = «Initium. Revista catalana d'història del dret».
- lat. = llatí
- LUB = Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usaticorum Barchinone. Tomo I. Pródromos para una edición sinóptica. Volumen I*, Barcelona, Associació Catalana d'Història del Dret "Jaume de Montjuïc", 2012, 895 p.; *Volumen II, Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2013, 1042 p.; *Volumen III**, *Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2015, 1-849 p.; *Volumen III***, *Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2015, 857-1641.
- MARTÈNE = Edmond MARTÈNE – Ursin DURAND, *Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio*, I-IX, París 1724-1733.
- Mendoza del Infantado* = «Exposición de la biblioteca de los Mendoza del Infantado en el siglo XV», Madrid 1958.
- ms. = manuscrit
- mss. = manuscrits
- n. = número
- PÉREZ MARTÍN = Antonio PÉREZ MARTÍN, *Hacia una edición crítica del texto latino de los Usatges de Barcelona*, en «Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo», 7 (1995), 9-32.
- RABLLB = Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
- RAH = Madrid, Real Academia de la Historia
- ROCAMORA = J. M. ROCAMORA, *Catálogo abreviado de los manuscritos de la biblioteca del Excmo. Señor Duque de Osuna e Infantado*, Madrid 1882.
- ROVIRA, *Usatges* = Josep ROVIRA I ARMENGOL, *Usatges de Barcelona i Comemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Editorial Barcino 1933 (Els Nostres Clàssics 43-44), 307 p.
- SCHIFF = Mario SCHIFF, *La bibliothèque du Marquis de Santillane*, París 1905.
- TEJADA Y RAMIRO = J. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de Cánones y de todos los concilios de la Iglesia en España y de América*, vols. I-V, Madrid 1850-1851.
- VALLS = Ferran VALLS I TABERNER, *Manuscrits dels Usatges de Barcelona*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», 35 (1929), 181-182.
- VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935) = Ferran VALLS I TABERNER, *Notes sobre la legislació eclesiàstica provincial que integra la Compilació Canònica Tarraconense del Patriarca d'Alexandria*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», XI (1935), 251-272.

I. DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT

ACG, ms. 48

Ritual del baptisme d'un infant malalt
 Constitucions conciliars tarraconenses
 Constitucions sinodals barcelonines
Usatici Barchinone (1-151)
 Constitucions de pau i treva
 Bernat de Dorna, *Libellus de libellorum compositione*

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes

- a) Mides de superfície i gruix: 180 x 280 x 70.
- b) Material: Pasta recoberta de tela.

2. Llom ras, de pergamí.

a) Tipus, tècnica i nombre de relligadures: Els plec s'ón cosits entre ells i relligats a les tapes amb dues vetes.

b) Descripció dels sectors: A dalt: «Fragmenta | Codicum»; al mig: «48»; a sota: «Sec. XIV-XV»; a baix, etiqueta quadrada de paper blanc amb la cota actual del ms.: «ACG | Ms | 48».

3. Altres elements:

- a) Folis de protecció i de guarda: I+I, numerats seguint la numeració del cos del manuscrit.
- c) Cobertes (folres) del mateix paper que els folis de guarda.
- d) Talls sense particularitats.
- g) Llavis ben conservats.

4. Conclusió. Data: Enquadernació moderna, del segle XX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit factici i miscel·lani.

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: 88.

5. Dimensions: 170 x 270 x 50.

6. Plecs: 1) Plec de 3 x 2, folis 2-7.

2) Plec de 3 x 2, folis 8-13.

3) Plec de 3 x 2, folis 14-19.

4) Plec de 4 x 2, folis 20-27.

5) Bifoli, folis 28-29.

- 5) Bifoli, folis 30-31.
- 6) Plec de 4 x 2, folis 32-39.
- 7) Plec de 4 x 2, folis 40-47.
- 8) Plec de 4 x 2, folis 48-55.
- 9) Bifoli, folis 56-57.
- 10) Plec de 4 x 2, folis 58-65.
- 11) Plec de 4 x 2, folis 66-73.
- 12) Plec de 4 x 2, folis 74-81.
- 13) Plec de 4 x 2, folis 82-89.

El primer plec del manuscrit formaria part d'un ritual no identificat o perdut.

El segon plec té una ubicació completament equivocada a principi del manuscrit; justament el reclam del darrer foli del darrer plec [-*tus instaret*] assenyala l'inici de l'actual segon plec [-*tus instaret*].

8. Foliació moderna, en tinta i xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.

12. Sistema de ratllat en tinta sèpia, ><; primera línia no escrita.

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 2r-7v. F. 2r, *inc.*: «(*Rúbrica*) Incipit ordo ad cathecuminum infirmum faciendum. Hic interrogat eum sacerdos qui tenet infantem dicens: Q-(*fi de rúbrica*)-uo nomine uocatur ille ...».

F. 7v, *exp.*: «... Accipe uestem sanctam, uestem candidam, quam perferas inuiola- (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: *Ritual del baptisme*.

II

1. Folis 8r-10. F. 8ra, *inc.*: «(*initio mutilus*) ... -tus instaret et reum precise compellere respondere et extimat tucius faciet si in negatiuam partem declinet ...».

F. 10rb, *exp.*: «... eiusdem plebis faciat pascifica possessione gaudere sub premissa forma impetrentur litere a curia potius de consuetudine quam de iure, sed cum appellat tunc de iure comuni auditur appellans. (*Rúbrica*) Finito libro sit laus et gloria christo (*fi de rúbrica*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat de DORNA, ardiaca Biturense, *Libellus de libellorum compositione, part final*.

3. Altres manuscrits: Cf. infra, VIII, 3.

4. Catàlegs i bibliografia: Cf. infra, VIII, 4.

5. Edicions: Cf. infra, VIII, 5.

6. Contingut: Cf. infra, VIII, 6.

Folis 10v-13v buits.

III

1a. Folis 14r-15r. F. 13r, *inc.*: «(*initio mutilus*) ... obtinenda nec super hoc per alium quam per romanum pontificem cum illo ualeat dispensari nec per aliquem possint huiusmodi sententie reuocari donec difidamenta reuocauerit ...».

F. 15rb, *exp.*: «... Ut autem predictae constitutiones ad noticiam perueniant (*Rúbrica*) Require retro».

2a. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1292, primer de l'arquebisbe Roderic Téllez, (II)-X.*

3a. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 38;

Barcelona, BUB, ms. 588;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva*, lligall 9/4558, f. 180v-183r (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4a. Catàlegs i bibliografia:

MARTÈNE, VII, 291-294;

MANSI, XXIV, 1105;

HEFELE, VI, 329;

TEJADA Y RAMIRO, III, 409.

5a. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, 316-320.

6a. Contingut:

F. 14ra: [Contra difidentes clericos]. De periuriis.

F. 14rb: Contra excommunicatos absolutionem non petentes.

F. 14vb: Contra illos qui ministrant ecclesiastica sacramenta alieno parochiano. Contra non opposentes se archiepiscopo toletano et aliorum archiepiscoporum litteras impetrantes Require retro oooooo. De hereticis.

F. 15ra: Contra pseudo apostolos. [De questoribus].

1b. Folis 15r-16v. F. 15rb, *inc.*: «(*Rúbrica*) Hec sunt constitutiones domini fratris bernardi episcopi barchinonensis (*fi de rúbrica*). Quoniam officii nostri debitum remediis inuigilat subditorum ...».

F. 16va-b, *exp.*: «... Anno domini M^o CC LXX VI, III idus iulii [... ...]-lis pater dominus Sabinensis episcopus. (*Rúbrica*) Tenor comissionis domini Egidii cardinalis. Require retro (*fi de rúbrica*). Venerabilibus in christo patribus. (*Rúbrica*) Super comutatione penarum contra concubenarios et concubinas eorum ciuitatis et diocesis barchinonensis. Require retro (*fi de rúbrica*). Cum

nos frater bernardus diuina miseratione barchinonensis episcopus. Im primis statuentes (*Rúbrica*) Retro».

2b. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned diocesà de Barcelona del 15 de març de l'any 1291, celebrat pel bisbe Bernat Pelegrí*.

3b. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 38;

Barcelona, BUB, ms. 588;

4b. Catàlegs i bibliografia:

MANSI, XXIV, 1105;

HEFELE, VI, 329;

TEJADA Y RAMIRO, III, 409.

5b. Edició: *Synodicon hispanicum*, XIII, 168-178.¹

6r. Contingut:

F. 15rb: Hec sunt constitutiones domini fratris bernardi episcopi barchinonensis.

1c. Folis 16v-19r. F. 16vb, *inc.*: «(*Rúbrica*) De sequentibus curiam principum secundum concilium domini roderici archiepiscopi Terrachonensis (*fi de rúbrica*). Quorundam oculis (*sic*) sic execat ambitio ut temporalibus comodis inhiantes plus temporalis maiestati quam eterne placere studentes ...».

F. 19ra, *exp.*: «... que incipit *Alma mater* et per alias constitutiones est statutum».

2c. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1294, tercer de l'arquebisbe Roderic Téllez (I-V)*.

3c. Altres manuscrits:

Girona, ADG, ms. 2, f. 30rv; ms. 4, f. XXIIv-XXIIIr

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 42;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva*, lligall 9/4558, f. 9-10 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4c. Catàlegs i bibliografia:

AGOSTÍ, *Opera Omnia*, III, 383;

MANSI, XXIV, 1105;

VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 265;

HEFELE, VI, 341.

1. El nostre ms. transmet les constitucions que en l'edició del *Synodicon* obtenen els números 1-29. Les altres tres darreres constitucions del síned (30-31) només són identificades per llurs rúbriques i mots inicials, amb la indicació que el text sencer es troba *retro*, és a dir, en pàgines anteriors. La qual cosa desvela que el manuscrit contenia en folis anteriors tots o alguns dels decrets promulgats el 1229 pel cardenal Sabinense en el concili provincial de Lleida.

5c. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, p. 324-328.

1d. Foli 19rv. F. 19ra, *inc.*: «Anno natiuitate domini m^o CCC v die martis que fuit VIII kalendas marcii fuerunt iste constitutiones facte et publicate in prouinciali concilio Terrachone. Quoniam pontificalem decet solerciam rerum ecclesiarum ita curam gerere...».

F. 19vb, *exp.*: «... Primum sacrilegia non in [...] videlicet si furta facta fuerint in [...] que non ... (*fine mutilus*)».

2d. Identificació de l'autor i obra: *Dues constitucions del concili de Tarragona de l'any 1306, quart de l'arquebisbe Roderic Téllez (I-II)*,² *tres del concili de Lleida de 1294, tercer dels de Roderic Téllez (VII-IX)*, i *començament de la llista dels casos reservats al bisbe*.

3d. Altres manuscrits:

Girona, ADG, ms. 2, f. 127rv; ms. 3, f. 30rv; ms. 4, f. xxiiiv-xxiiiir;
Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, p. 232r-234r (ex cod. Cur. Episcopalis Gerunde et ex alio in ecclesia S. Felicis).

4d. Catàlegs i bibliografia: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, vol. II, p. 329-330.

5d. Edicions:

MANSI, XXV, 838;

HEFELE, VI, 597;

TEJADA-RAMIRO, VI, 60.

Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, p. 373-374 i 328-329.

1e. Foli 20rv. F. 20ra, *inc.*: «Anno domini Millesimo Ducentesimo Quadragesimo Tertio pridie idus ianuarii. Cum parum prosit in ciuitate ius esse si desit iurium executor, nos Petrus miseracione diuina ...».

F. 20vb, *exp.*: «... in suo officio sit suspensus non poterit habere hoc est remedium dispensationis sine apostolica sede».

2e. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1244, cinquè de l'arquebisbe Pere d'Albalat (I-V, ometent la VI {De sententiis alterius episcopi. Item sacro aprobante consilio ...} i afegint-n'hi dues pròpies del ms.)*.

3e. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 19-20;

2. Cf. altres constitucions del mateix sínet més avall, f. 48r-49r, p. 38.

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 61 (I), f. 253-254 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4e. Catàlegs i bibliografia:

MH, p. 530;

AGUIRRE, III, 503;

MANSI, XXIII, 604;

VL, XIII, 169;

TEJADA Y RAMIRO, III, 375, i VI, 39;

HEFELE, V, 1663;

VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 258;

MORERA LLAURADÓ, *Tarragona cristiana*, II, 282.

5e. Edició: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 276-277.

1f. Folis 20v-21v. F. 20vb, *inc.*: «Anno domini M CC XL VI, kalendis madii conuenientibus in vnum venerabilibus patribus Petrus ...».

F. 21va, *exp.*: «... et si perseuerauerint in proposito babtizandi eidem (*sic*) babtismus ulterius non negetur».

2f. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1246, sisè de l'arquebisbe Pere d'Albalat (I-IV)*.

3f. Altres manuscrits: Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 20r; Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 255-256 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4f. Catàlegs i bibliografia: AGUIRRE, III, 502;

MANSI, XXII, 723;

TEJADA Y RAMIRO, III, 375;

VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 259.

5f. Edició: Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarracomenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, 278-281.

1g. Foli 21v. F. 21va, *inc.*: «Hec est constitutio edita in terrachonensi concilio celebrato dominica qua cantatur *letare* anno domini M^o CC^o XL° IX°. Cum non sine graui peccato quod suum non est possit aliquis retinere...».

Ib., *exp.*: «... ad personam archiepiscopi et episcoporum extendi uolumus ullo modo».

2g. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1250, vuitè de l'arquebisbe Pere d'Albalat (II)*.

3g. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 22r;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 259r-260v (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4g. Catàlegs i bibliografia:

AGUIRRE, III, 504;

MANSI, XXIII, 777;
 TEJADA Y RAMIRO, VI, 46;
 Fidel FITA, *Concilios Tarraconenses de 1248, 1249 y 1250*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», 40 (1902), 444;
 VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 259-260;
 MORERA, *Tarragona cristiana*, II, 287.
 5g. Edició: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 288.

1h. Folis 21v-22r. F. 21va, *inc.*: «Cum ea que in concilio recto geruntur merito affectu et firmitate nituntur | Idcirco nos barchinone et ecclesie prelati ceterique canonici ad remouendam penitus et euitandam omnem discordiam ...».

F. 22r, *exp.*: «... nullam inde habeat comutationem. Actum est III° kalendas madii anno domini M CC XLI°. Signum de Calidis Signum».

2h. Identificació de l'autor i obra: Berenguer DE PALOU (II), bisbe de Barcelona (1212-1241), *Decret o constitució del 28 d'abril del 1241*.

4h. Catàlegs i bibliografia:

EUBEL, I, 128;

M. AYMERICH, *Nomina et acta episcoporum barchinonensium*, Barcelona 1760, 344-351;

VL, XVII, 205-212;

S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede Barcinonense*, Barcelona 1929, 183-199 i 437-443;

Josep M. MARTÍ BONET, *Historia de las diócesis españolas*, II, 123-124, 129-131, 403, 431-415, 418, 423, 428;

P. LINEHAN, *La iglesia española y el papado en el siglo XIII*, Salamanca 1975, 21-22;

Synodicon Hispanicum, XIII, 122-124.

1i. Folis 22r-23r. F. 22ra, *inc.*: «Nos frater Petrus dei gratia episcopus residens in sinodo in anno domini M^o CC^o XL III° kalendis marcii districte et in uirtute sancte obedientie ac sub pena excommunicationis ...».

F. 23rb, *exp.*: «... bisextus cognitio sic habenda quod annis dominice incarnationis per quaternarium numerum diuisis semper in quarto anno bisextus habetur».

2i. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned diocesà de Barcelona del 1 de març de l'any 1244, celebrat pel bisbe Pere de Centelles (I)*.

3i. Altres manuscrits: Barcelona, ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 130va-131rb;

Constitutiones synodales et prouinciales, f. 53r-55v;

Constitutiones Tarraconenses, f. 184v-186v;

BUB, ms. 588, f. 57ra-va.

4i. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon hispanicum*, XIII, 143-146.

5i. Edicions:

VL, XVII, 341-345;

Synodicon hispanicum, XIII, 146-151.

1j. Foli 23rv. F. 23rb, *inc.*: «(Rúbrica) Has subsequentes constitutiones fecit dominus frater Petrus barchinonensis episcopus in plena sinodo constitutus in anno domini M^o CC XLIII VII idus nouembris et prius contra clericos lusores (*fi de rúbrica*). Si quis clericus beneficiatus nostre diocesis ...».

F. 23va, *exp.*: «... predicta constitutione in suo robore permanente».

2j. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned diocesà de Barcelona del 7 de novembre del 1244, celebrat pel bisbe Pere de Centelles*.

3j. Altres manuscrits:

Barcelona, ACB, *Constitutiones synodales et prouinciales*, f. 55r;

BUB, ms. 588, f. 57vb-58ra;

ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 131ra;

Constitutiones Tarraconenses, f. 187v-192v.

4j. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon hispanicum*, XIII, 151-152.

5j. Edicions: VL, XVII, 345-346; *Synodicon hispanicum*, XIII, 152-153.

1k. Foli 23v. F. 23va, *inc.*: «(Rúbrica) Super penis infligendis vel a iure inflictis contra clericos siue laicos crimina vel transgressiones subsequentibus (*sic*) vel comprehensa sub compendio comittentes et primo contra adiscere remittentes (*sic*) (*fi de rúbrica*). Pena clericorum nolencium scienciam adiscere ...».

F. 25rb, *exp.*: «... ad publicam satisfactionem seu sollempnitatem propter scandalum tollendum».

2k. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned diocesà de Barcelona del 15 de febrer del 1258, celebrat pel bisbe Arnau de Gurb*.

3k. Altres manuscrits:

ACB, *Constitutiones synodales et prouinciales*, f. 55v-59r;

Llibre de la Cadena, f. 131va-132va;

Constitutiones Tarraconenses, f. 187v-192v.

4k. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon hispanicum*, XIII, 153-156

5k. Edicions: *Synodicon hispanicum*, XIII, 157-166.

1l. Foli 25rv. F. 25rb, *inc.*: «(Rúbrica) Incipiunt constitutiones edite ab archidiacono barchinone in sinodo sancti luche anno domini Millesimo CC XL secundo (*fi de rúbrica*). Precipimus firmiter omnibus sacerdotibus habentibus curam animarum ...».

F. 25va, *exp.*: «... amoueat eum ab introitu ecclesie et participacione sacramentorum».

2l. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned diocesà de Barcelona del 18 d'octubre del 1242, celebrat sede vacante per l'ardiaca de Barcelona, Bernat de Vilagranada*.

3l. Altres manuscrits:

Barcelona, ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 133ra;

Constitutiones synodales et prouinciales, f. 59rb;

Constitutiones Tarraconenses, f. 192v-193r.

4l. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon hispanicum*, XIII, 141-142.

5l. Edicions: *Synodicon hispanicum*, XIII, 142-143.

1m. Folis 25v-27r. F. 25va, *inc.*: «(Rúbrica) Constitutio pro terra sancta innocencii III (*fi de rúbrica*). Ad liberandum terram sanctam de manibus impiorum ...».

F. 27ra, *exp.*: «... vniuersalis sinodus orationum et beneficiorum suorum suffragium impertitur ut eis digne proficiat ad salutem amen. Finito libro sit laus et gloria christo».

2m. Identificació de l'autor i obra: INNOCENCI III, *Butlla Ad liberandam, del 14 de desembre de 1215*.

5m. Edicions: TOMASSETTI, *Bullarium Romanum*, III, 300-304.

1n. Foli 27rv. F. 27ra, *inc.*: «(Rúbrica) Anno domini M^o CC XXX, kalendis madii in terrachone concilio dominus sparagus archiepiscopus terrachone fecit constitutiones sequentes et primo contra concubinarior (*fi de rúbrica*) ...».

F. 27v, *exp.*: «... ita quod nunquam in eadem ecclesia beneficia valeant adipisci».

2n. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1230, celebrat per l'arquebisbe Aspàreg de la Marca (I-III)*.

3n. Altres manuscrits: Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 13;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 157r-158v (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4n. Catàlegs i bibliografia:

MH, 526

AGUIRRE, III, 495;

MANSI, XXIII, 214;

HEFELE, V, 1505;

TEJADA Y RAMIRO, III, 348; VI, 25;

Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 251-255

5n. Edició: Josep Maria PONS I GURI, *ib.*, p. 253-254.

6n. Contingut:

F. 27rb: Et primo contra concubinarior. Contra clericos non residentes in ecclesiis suis. Contra conspiratores et colligationes illicitas.

F. 27va: Contra illos qui alligant sibi socios in beneficiis obtinendis.

1o. Folis 27v-28r. F. 27va, *inc.*: «(Rúbrica) In concilio prouinciali terrachone domini Petri anno domini M CC XXXIX (*fi de rúbrica*). Constitutiones venerabilis patris Io. Sabinensis episcopi bone memorie apostolice sedis legati ad memoriam reducentes ...».

F. 28ra, *exp.*: «... in episcoporum literis continetur».

2o. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1239, primer dels celebrats per Pere d'Albalat (I-IX)*.

3o. Altres manuscrits: Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 13;
Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 157r-158r (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4o. Catàlegs i bibliografia: VL, XIX, 179-180;

5o. Edicions: MH, 528;

AGUIRRE, III, 496;

MARTÈNE, *Vet. Mon.*, VII, 132;

MANSI, XXIII, 513

Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 256-261.

6o. Contingut:

F. 27va: [Laycalis persona ecclesiam parrochiam detinens est excommunicata]. Habentes plures parrochiales ecclesias sine dispensatione Sedis apostolice ipso facto priuari. Conta secularia officia exercentes. Contra clericos qui in pluribus ecclesiis sunt canonici.

F. 28ra: Religiosus dimittens habitum est apostata excommunicatus priuatus beneficio. Contra illos qui faciunt uistas in monasterio. Contra incendiarios et raptores. Contra questores hospitalium.

1p. Foli 28rv. F. 28ra, *inc.*: «(Rúbrica) Secundum concilium celebratum per dominum Petrum apud ualenciam in concilio prouinciali anno domini M CC XL, viii idus madii (*fi de rúbrica*). Nos Petrus miseratione diuina terrachia archiepiscopus presidentes in concilio in ciuitate ualencie congregato ...».

F. 28va, *exp.*: «... predictas constitutiones faciant publice nuntiari».

2p. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1240, segon dels celebrats per Pere d'Albalat (I-VI)*.

3p. Altres manuscrits: Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 13;
Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva*, lligall 9/4558, f. 188-190 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4p. Catàlegs i bibliografia: AGUIRRE, III, 496-497;

MANSI, XXIII, 521;

HEFELE, V, 1611;

TEJADA Y RAMIRO, VI, 33;

F. VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 257;

MARTORELL, *Ordinatio ecclesiae Valentinae*, Roma, Escuela Española de Arqueología e Historia, I, 81-127

5p. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 261-264.

6p. Contingut:

F. 28rb: [Contra clericos qui aduocant contra ecclesiam Tarrachonensem]. Contra archiepiscopum Toletanum. Contra clericos extraneos qui altaria edificant.

F. 28va: Ut ipsi ferant sententiam contra malefactores ecclesie. Contra illos qui clericos diffidant. Clericus contra suum episcopum non aduocet. Constitutiones per suffraganeos publicentur.

1q. Foli 28v. F. 28va, *inc.*: «(Rúbrica) In concilio prouinciali celebrato per Petrum apud Terraconem tertium concilium. Contra iudeos (*fi de rúbrica*). Statuimus quod iudei et sarraceni a christianis in habitu distinguantur ...».

F. 28vb, *exp.*: «... et quelibet parrochialis obseruet festi- (*fine mutilus*)».

2q. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1242, tercer dels celebrats per Pere d'Albalat (I-IV)*

3q. Altres manuscrits: Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 13; Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 250-252 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4q. Catàlegs i bibliografia: AGUIRRE, III, 502;

MANSI, XXIII, 559-560;

HEFELE, V, 1624;

TEJADA Y RAMIRO, III, 374,

5q. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 264-267.

6q. Contingut:

F. 28va: Contra iudeos. Contra blasfemos et lusores.

F. 28vb: De Sacramento extreme unctionis. Que festa debeant celebrari.

1r. Foli 29rv. F. 29ra, *inc.*: «(Initio mutilus) alienis detinere publice presumere concubinas denunciari suspensos ac concubinas talium excommunicationis sententie subiaccere ...».

F. 29vb, *exp.*: «... predictos clericos et eorum concubinas predictis suspensionis et excommunicationis sententiis in posterum de cetero non ligari. Lata fuit et publicata predicta constitutio de mandato ipsius domini archiepiscopi per bernardum d[...], eius notarium in introitu castri terrachone in pressentia [*sic*] uenerabilium G. de bagnariis archidiaconi, Bertrandi de uillafranche sacriste, Petri de Olzinellis tesararius terrachonensis et omnium clericorum ecclesie et ciuitatis terrachone die et anno prenotatis».

2r. Identificació de l'autor i obra: *Fragment de la constitució del bisbe Bernat Pelegrí de l'any 1291 sobre commutació de les penes previstes contra els clergues concubinaris i llurs concubines a la ciutat i diòcesi de Barcelona.*

3r. Altres manuscrits:

Barcelona, ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 135rb;

Constitutiones synodales et prouinciales, f. 68v;

Constitutiones Tarraconenses, f. 198r.

4r. Catàlegs i bibliografia: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 311-331.

5r. Edicions: *Synodicon Hispanicum*, XIII, 177-178.³

6r. Contingut:

F. 29ra: [Fragment del *Tenor commissionis domini Egidii cardinalis*].

F. 29rb: De comutatione pene contra clericos concubinarior et concubinas eorum ciuitatis et diocesis terrachone.

1s. Folis 29v-30v. F. 29vb, *inc.*: «(Rúbrica) Primum concilium domini Roderici archiepiscopi terrachone in quo confirmauit constitutiones suorum predecessorum (*fi de rúbrica*). Anno domini millesimo CC XC primo die sabbati que fuit idus martii nos rodericus permissione diuina ...».

F. 30v, *exp.*: «... aut diuuis officiis se immiscuerit sit inhabilis ad alia beneficia (*fine mutilus*)».

2s. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1292, primer dels celebrats per Roderic Téllez (I-II, incomplet)*.

3s. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 38;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 179r-180v (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4s. Catàlegs i bibliografia:

MARTÈNE, VII, 289-291;

MANSI, XXIV, 1.105;

HEFELE, VI, 329;

TEJADA Y RAMIRO, III, 409.

5s. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 314-317.

6s. Contingut:

F. 30ra: De uita et honestate clericorum.

F. 30va: Contra diffidentes clericos.

1t. Foli 31ra, *inc.*: «(*initio mutilus*) excedant summam xx solidorum ...».

Ib., *exp.*: «... Item publicas concubinas clericorum».

2t. Identificació de l'autor i obra: *Darrera constitució («Casus retenti per episcopum») del sínec diocesà de Barcelona del 15 de febrer del 1258, celebrat pel bisbe Arnau de Gurb.*

3t. Altres manuscrits:

Barcelona, ACB, *Constitutiones synodales et prouinciales*, f. 59r;

Llibre de la Cadena, f. 132v;

Constitutiones Tarraconenses, f. 192v.

4t. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon Hispanicum*, XIII, 153-156.

3. El text fou adoptat al sínec de Barcelona celebrat el 15 de març del 1291 pel bisbe Bernat Pelegrí: *Synodicon Hispanicum*, XIII, 168-178.

5t. Edicions: *Synodicon hispanicum*, XIII, 165-166.

1u. F. 31rv. F. 31r, *inc.*: «(Rúbrica) Hec sunt capitula que requiri debent a sinodalibus testibus super inquisitione clericorum (*fi de rúbrica*). Interrogentur testes sinodales si clericus bene facit officium ecclesiasticum a cantico graduum ad completorium...».

F. 31v, *exp.*: «... de obseruancia literarum domini episcopi et officialis».

2u. Identificació de l'autor i obra: *Capitula que requiri debent a sinodalibus testibus super inquisitione clericorum*.

3u. Altres manuscrits: BDSG, ms. 24, f. Vra-rb.

1v. F. 31v-32r, *inc.*: «Pateat vniuersis quod nos vgo de Cardona archidiaconus barchinone ac generalis uicarius reuerendi pontii dei gratia electi electi (*sic*) et confirmati eiusdem attendentes ludos nosciuos et uoluptuosos ...».

F. 32rb, *exp.*: «... ualeant illibata uolumus et mandamus omnibus rectoribus ciuitatis et diocesis barchinonensis ut in suis ecclesiis presens salubre (*fine erasum*)».

2v. Identificació de l'autor i obra: *Constitució contra els clergues jugadors promulgada per Hug de Cardona, ardiaca i vicari general de Ponç de Gualba, el 18 de març del 1301*.

3v. Altres manuscrits: Barcelona, ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 135va-b; *Constitutiones synodales et prouinciales*, f. 68v-69v; *Constitutiones Tarraconenses*, f. 198v-199v.

4v. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon Hispanicum*, XIII, 178-179.

5v. Edicions: *Synodicon hispanicum*, XIII, 180-181.

1w. Folis 32-33. F. 32rb, *inc.*: «(Initio erasum) | (f. 32va) -tucionem factam per uenerabilem hugonem archidiaconum barchinonensem tunc uicarium nostrum ...».

F. 33vb, *exp.*: «... Vt casus nobis retenti sit clericis animarum curam gerentibus ma[nifesti pro animarum] salute [modo subscripto duximus designandos] (*fine erasum*)».

2w. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del síned de Barcelona celebrat pel bisbe Ponç de Gualba el 6 d'abril del 1307 (I-IV, incompleta la darrera)*.

3w. Altres manuscrits:

Barcelona, ACB, *Llibre de la Cadena*, f. 136va-137va;

Constitutiones synodales et prouinciales, f. 75v-80v;

Constitutiones Tarraconenses, f. 202r-204r.

4w. Catàlegs i bibliografia: *Synodicon Hispanicum*, XIII, 191.

5w. Edicions: *Synodicon hispanicum*, XIII, 191-196.⁴

Folis 34r-35r buits.

4. El text d'aquestes constitucions continua a la llista de casos retinguts pel bisbe transcrits més amunt, al foli 31ra.

IV

1. Folis 35v-47r. F. 35va, *inc.*: «(Rúbrica) Qualiter ante usaticos iudices iudicare solebant (*fi de rúbrica*). Antequam usatici fuissent missi solebant iudicare ut cuncta maleficia ...».

F. 47rab, *exp.*: «... Si quis acceperit alienum hominem ei reddentem aliquem sensum pro defensione more solito non debet eum manutenere super senior[.] de suis uiribus | Ffinito libro sit laus et gloria christo».

2. Identificació de l'autor i obra: *Usatici Barchinonae 1-151*.

3. Altres manuscrits:⁵

a) *Cos legal autònom*:

1) B 1 – Barcelona, AHCB, ms. IG 5, *olim* L-5 (s. XIII, sense glosses).⁶

2) B 2 – Barcelona, AHCB, ms. IG 8, *olim* L-8, *Constitutionum et privilegiorum antiquorum*, f. 1-15v (s. XIII, sense glosses).⁷

3) B 3 – Barcelona, AHCB, ms. IG 9, *olim* L-9, *Usatges de Ramon Ferrer*, f. 30ra-40va i 70vb-72va, any 1396 (s. XIV, sense glosses).⁸

4) B 4 – Barcelona, AHCB, ms. IG 10, *olim* L-10, *Llibre Verd*, f. 37-48 (s. XV, sense glosses).⁹

5) B 5 – Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-I-27, f. 1-28 (s. XIV, glossat).¹⁰

6) B 6 – Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 485, f. 195r-210r (s. XIV, sense glosses).¹¹

7) B 7 – Barcelona, BICAB, ms. 76, f. I-XXIr (s. XIV, amb glosses aïllades).¹²

5. Per a senyalitzar els diversos manuscrits, abandonem el sistema emprat per Abadal, Valls i Taberner i Bastardas en la seva edició dels *Usatges* i incorporem ací el sistema proposat per A. IGLESIA FERREIRÓS.

6. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 91; BROCA, 182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15-16; LUB, I-I, 605-606; I-II, 205-315.

7. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 91; BROCA, 182; BROCA* 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15-16; LUB, I-I, 606-607; I-II, 319-40

8. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 89-90; BROCA, 181-182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 16; LUB, I-I, 608-609; I-II, 413-545; FERRAN I PLANAS, 288-289.

9. Per aquest ms. i per a l'anterior, cf. RAH, *Cortes*, I, ap. IV, 807-808. Per aquest mateix ms. i per als següents, cf. J. COROLEU, *El Código ...*, 89-91. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 16; COLL, 227-239; LUB, I-I, 609; I-II, 413-54; FERRAN I PLANAS, 289-290.

10. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 360; VALLS, 181; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 1; LUB, I-II, 609-620; I-II, 549-623.

11. Cf. BROCA, 182; [Jordi RUBIÓ], *La biblioteca Dalmases*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», III (1916), 34; AA. VV., *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Barcelona 1968, 138; PÉREZ MARTÍN, 1; LUB, I-II, 610-612; I-II, 627-813; FERRAN I PLANAS, 283-285.

12. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15; LUB, I-II, 612-613; I-II, 817-1033; FERRAN I PLANAS, 287-288. El manuscrit ha tingut cotes diverses:

- 8) C 1 – Càller, Biblioteca Universitaria, ms. 6 (olim 5-1-16), f. 1r-22v (s. XV, glossat).¹³
- 9) C 2 – Càller, Archivo Municipale, ms. sense cota.¹⁴
- 10) E 1 – Escorial, ms. lat. ç-II-16, f. 45r-73v (s. XIV).¹⁵
- 11) E 2 – Escorial, ms. lat. d-II-12, f. 27r-46v (s. XV).¹⁶
- 12) E 3.1 – Escorial, ms. lat. Z.I 3, f. 1ra-46vb (s. XIV, glossat per Jaume de Montjuich).¹⁷
- 13) E 4 – Escorial, ms. lat. Z.I.4, f. 10ra-25v (a. 1419, amb la glossa de Jaume de Montjuic i comentaris de Bertran de Seva, Jaume des Far, Jaume Calvet i altres).¹⁸
- 14) E 5 – Escorial, ms. Z.II.10, f. I-CLXXXV (s. XV).¹⁹
- 15) G – Girona, ACB, ms. 48, f. 35va-47rb, sense glosses.²⁰
- 16) L 1 – Lleida, Paeria, ms. 1375, f. 1ra-22rb (s. XIV, glossat).²¹

316 (n. 6. 71Bar), Us Vittr. I-92, R-188). Donem ací la que apareix en el catàleg en línia dels mss. de la biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona.

13. Cf. BROCA, 184; BROCA*, 362-363; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Un manuscrito de los Usatges. El ms. 6 de la biblioteca Universitaria de Cagliari*, dins «Initium», 4 (1999), 521-609 (text a les p. 537-609); LUB, I-II, 614. FERRAN I PLANAS, 291.

14. Cf. Cortes, I, ap. IV, 813; Cf. BROCA, 184; BROCA, *De les investigacions respecte del Dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 263; BROCA*, 363; J. O. ANGUERA DE SOJO, *El Dret català a l'illa de Sardenya*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», XIX (1913), 401, nota 1; DÍAZ Y DÍAZ, 300; FONT, *Ressenya*, LII-LIII; PÉREZ MARTÍN, 16; FERRAN I PLANAS, 290.

15. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 360; Cortes, I, ap. IV, 808-809; J. COROLEU, *El Código ...*, 88 ss.; ANTOLÍN, I, 247-252; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 20; LUB, I-II, 615

16. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 361; ANTOLÍN, I, 430-440; DÍAZ Y DÍAZ 300; PÉREZ MARTÍN, 2; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Statuta comitis i Usatici Barchinone. Edició de un manuscrito mixto. Escorial ms. lat. D-II-12*, dins «Initium», 14 (2009), 763-982 (text a les p. 841-953); LUB, I-II, 615-616.

17. Cf. Cf. BROCA, 183; BROCA* 361; J. COROLEU, *El Código ...*, 97-98; Cortes, I, ap. IV, 809; ANTOLÍN, IV, 214-216; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 20-21, 26; FERRAN I PLANAS, 298; LUB, I-II, 616.

18. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 98; Cortes, I, ap. IV, 809-810; BROCA, 183; BROCA*, 361; ANTOLÍN, IV, 217-250; PÉREZ MARTÍN, 20 o 21; COLL, 223-225 Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilación catalana virtual: El manuscrito latino Escorialense Z-I-4*, dins «Initium», 10 (2005), 613-656; *La formación del ms. Z.I.4 (MS. E 4) del monasterio de El Escorial*, dins «Initium», 19 (2014), 3-352; LUB, I-II, 616-617. Val a dir que BROCA*, 361, dona la signatura del ms. amb una errada tipogràfica: «L.I.4» per Z. I. 4, errada que va passar a DÍAZ I DÍAZ, 300.

19. ANTOLÍN, IV, 253-256; VALLS, 181; PÉREZ MARTÍN, 26; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho, I-II. Antología*, Madrid 1996; *La compilación catalana del ms. E*, dins «Initium», 10 (2005), 381-544.

20. No indicat anteriorment.

21. Cf. BROCA, 182-183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17; COLL, 45-116. Text reproduït anastàticament amb motiu dels 800 anys de govern municipal lleidetà: *Usatges i constitucions de Catalunya. Lleida segle XIV*, Lleida 1997; publicació completada per Joan J. BUSQUETA RIU, M. Teresa QUINTILLÀ ZANUY, Raül TORRENT TORRENT, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català. Vol. I-II, Lleida. Segle XIV*, Lleida, Ajuntament de

- 17) L 2 – Lleida, Paeria, ms. 1376, *Llibre Verd*, f. 42ra-79v (s. XIV, sense glosses).²²
- 18) L 3 – Lleida, Arxiu Capitular, ms. 22, (olim T-121 Armari L, calaix M, ms. 3), f. 1ra-19rb, 27rb-29rb, 95rb-vb, 97rb-va, 99v (s. XIV, glossat).²³
- 19) M 1 – Madrid, BNM, ms. 12.691 (olim Ff. 134), f. 12ra-32v (s. XIV, glossat).²⁴ N
- 20) M 2 – Madrid, BNM, ms. 695 (olim D. 31) (s. XV, amb els comentaris de Guillem de Vallseca i el *Lucidarium soni emissi* de Jaume Callís).²⁵
- 21) M 3 – Madrid, BNM, ms. 10.185 (olim II-II) (s. XV).²⁶
- 22) M 4 – Madrid, Real Academia de la Historia, ms. 9-9-7/2005, f. 1r-20v (s. XIII, sense glosses).²⁷ H
- 23) M 5 – Madrid, BNM, ms. 10.192 (s. XV).²⁸
- 24) P 1 – BNF, ms. lat. 4249 (fons Noailles), f. 18ra-35rb (s. XIV, glossat).²⁹
- 25) P 2 – BNF, ms. lat. 4670-A, f. 67ra-94vb 114-115 (s. XV, glossat).³⁰
- 26) P 3 – BNF, ms. lat. 4671 (fons Mazarin), f. 7ra-21ra, 54v (s. XV, glossat).³¹

Lleida 1999, 188 i 245 p. El ms. fou editat per Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, dins «Initium», 9 (2004), 581-814 (text a les p. 579-814); LUB, I-II, 617; FERRAN I PLANAS, 295-296.

22. Cf. BROCA, 182-183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17; LUB, I-II 617-618; FERRAN I PLANAS, 295-296.

23. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 16-17; COLL, 147-187; LUB, I-II, 618; FERRAN I PLANAS, 295.

24. Cf. *Cortes*, I, ap. IV, 815-821; ap. V, 815-821; BROCA, 183; BROCA*, 361; VALLS, 181; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17-18; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou Migallas (11) {Erros dos copistas no ms. BNMadrid nº 12691}*, dins «Initium», 12 (2007), 273-275, 275-285, 287-298; Usaticí glossados. *El manuscrito de la Biblioteca Nacional de Madrid nº 12691*, dins *ib.*, 361-621 (text a les p. 455-621); *Liber consuetudinum Cataloniae*, dins *ib.*, 12 (2007), 699-795; LUB, I-II, 618-619.

25. Cf. BROCA, 183; BROCA* 361; IGMBN, II, 166-167; DÍAZ Y DÍAZ, 300.

26. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 361; IGMBN, XIV, 390.

27. Cf. BROCA, 183; BROCA* 361; VALLS 181, que li dona la cota 11-3-4/12; DÍAZ Y DÍAZ, 300; LUB, I-II, 619-620. BROCA* el donava en el seu temps per perdut.

28. DÍAZ Y DÍAZ, 300; IGMBN, XIV, 394.

29. Cf. BROCA, 183; BROCA* 361; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 18; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Usaticí, paces, constitutiones. Edición del manuscrito 4249 de la Bibliothèque Nationale de Paris*, dins «Initium», 6 (2001), 481-714 (text a les p. 593-714); *João de Deus no ms. P 1 {BN. Paris. Ms. lat. 4249}*, dins *ib.*, 16 (2011), 419; LUB, I-II, 620.

30. Cf. BROCA, 183-184; BROCA*, 361-362; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 18; COLL, 19-43; editat per Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Glosas y Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 411-847; *Las glosas de Jaume de Montjuïc a los Usatges de Barcelona (Edición del ms. BNP Ms. Latin 4670 A)*, dins *ib.*, 7 (2002), 849-962 (9); *Frangullas ou migallas (9)*, dins *ib.*, 348. Descripció del ms., sense haver tingut en compte l'edició d'IGLESIA, per Jaume de PUIG, *Aproximación a un códice jurídico misceláneo: El ms. lat. 4670-A de la Bibliothèque Nationale de France*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 77 (2020), 551-616; LUB, I-II, 620-621; FERRAN I PLANAS 300-301.

31. Cf. BROCA, 183-184; BROCA*, 362-363; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 18; LUB, I-II, 622; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Variaciones sobre un mismo tema: los Usaticí de Barcelona*, dins «Initium», 11 (2006), 92-101; FERRAN I PLANAS, 301.

27) **P 4** – BNF, ms. lat. 4671 A, f. 12r-35r, 40va-41ra, 49rv, 53vb-55rb (s. XIV, sense glosses).³²

28) **P 5** – BNF, ms. lat. 4672, 1ra-14va (s. XIV, glossat).³³

29) **P 6** – BNF, ms. lat. 4673, 1ra-13vb, 37v, 53ra-54rb, 58va-59rb, 71rv (s. XV, sense glosses).³⁴

30) **P 7** – BNF, ms. lat. 4792 (130 x 185 mm), f. 1v-33r (s. XIIex-XIII, sense glosses).³⁵ P

31) **R 1** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 23, f. 1a-26c (s. XIV, sense glosses). Escrit per Pere de Sant Climent.³⁶

32) **R 2** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 32, f. 1-xxxv (s. XIV, glossat).³⁷

33) **R 3** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 38, f. 1-11 (s. XIV, sense glosses).³⁸

34) **R 4** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 39 A, f. 9r-22ra (s. XIV, glossat).³⁹

35) **R 5** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 39 B, f. 47ra-5vb (s. XIV, sense glosses).⁴⁰

36) **R 6** – Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 82, f. 23va-40vb (s. XIV).⁴¹

32. Cf. *Cortes*, I, ap. IV, 812; BROCA, 184; BROCA*, 362; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 19; LUB, I-II, 622.; FERRAN I PLANAS, 302. Col·lacionat amb el ms. 4673, fou publicat per Ch. GIRAUD, *Essai sur l'histoire du droit français au Moyen Age*, París-Leipzig 1846, 465-509.

33. Cf. *Cortes*, I, ap. IV, 812-813; BROCA, 184; BROCA*, 362; DÍAZ Y DÍAZ, 299-300; PÉREZ MARTÍN, 19; LUB, I-II, 62.; FERRAN I PLANAS, 302.

34. Cf. BROCA, 184; BROCA*, 362; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 19; FERRAN I PLANAS, 302-303; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una aproximación a la historia de la tradición textual del derecho catalán a través del ms. P 6* (= BNP ms. lat. 4673), dins «Initium», 22 (2007), 427-596; *Comentarios a unos cuadros sinópticos de los Usatici Barchinone*, dins *ib.*, 13 (2008), 55-192, específicament 75-76; LUB, I-II, 623.

35. Cf. BROCA, 134-135; BROCA*, 362, 184; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 19-20; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca Nacional de París. Usatges y Liber indiciorum*. Edición, dins «Initium», 5 (2000), 643-825 (text a les p. 723-825); LUB, I-II, 623-624.

36. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 358-359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 13; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Un ejemplo práctico: el ms. n. 23 de Ripoll*, dins «Initium», 11 (2006), 603-866 (text a les p. 731-866); LUB, I-II, 624.

37. Cf. J. COROLEU, *El Código*, 92-94; BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 13-14; COLL 189-220; LUB, I-II, 624; FERRAN I PLANAS, 281.

38. Cf. *Cortes de Cataluña*, I, ap. IV, 810; J. COROLEU, *El Código ...*, 91-92; BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14; COLL, 221-223; LUB, I-II, 624-625; FERRAN I PLANAS, 281-282.

39. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14; LUB, I-II, 625; FERRAN I PLANAS, 282-283.

40. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 359; PÉREZ MARTÍN, 14; LUB, I-II, 625.

41. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14-15; ; LUB, I-II, 625; FERRAN I PLANAS, 283.

37) S 1 – Sevilla, Biblioteca Colombina, ms. 5-4-22, f. 68ra-78rb (s. XIV-XV, sense glosses).⁴²

38) U 1 – La Seu d'Urgell, ms. 2045 A, f. 39ra-63vb, 77rb-va [us. 174, n. 3-5], 77vb [us. 167-169], 84vb-85ra [us. 133], 85ra-va [us. 174, 1ª parte], 101vb-102vb [us. 171] (s. XIV).⁴³

39) U 2 – La Seu d'Urgell, ms. 2065 C, f. 102-123, amb la glossa de Jaume de Montjuic; f. 244v-265r [glossae super us. 68] (s. XIV-XV)⁴⁴

40) U 3 – La Seu d'Urgell, ms. 2100, f. 1ra-37ra, 39ra-41ra [us. 171], 46rab [us. 144], 122rb-123va [us. 171], 123vb [us. 144] 182ra-185ra [amb inc: Incipit liber legum, us. 145, 146, 148, 147, 1459-151, 175-179, 238, 181-208, 210, 209, 264, 82, 164], 211rb-212ra [us. 133, 174] (s. XIV-XV).⁴⁵

41) V – Roma, BAV, ms. Ottob. lat. 3058, f. 1r-20v (segle XIV, glossat).⁴⁶

b) Usatges disseminats en compilacions, comentaris i miscel·lànies jurídiques:

42) B 8 – Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 10, olim Colecció de Códigos, nº I, f. 1r-111v (s. XV).⁴⁷

42. Cf. Cortes, I, ap. IV, 813; BROCA, 183; BROCA*, 361; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 22; José Francisco SÁEZ GULLÉN – Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, *Catálogo de Manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla*, vol. I, Camas-Sevilla, Cabildo de la S. M. i P. I. Catedral de Sevilla – Institución Colombina 2002, n. 186, p. 220-223; LUB, I-II, 626.

43. Cf. PÉREZ MARTÍN, 21; GARCÍA I GARCÍA, 109-132; LUB, I-II, 626; FERRAN I PLANAS, 303.

44. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 88; VALLS, 181; PÉREZ MARTÍN, 21; GARCÍA I GARCÍA, 147-157; LUB, I-II, 626.

45. Cf. VALLS, 181-182 PÉREZ MARTÍN, 21-22; GARCÍA I GARCÍA, 263-282; LUB, I-II, 626-627; FERRAN I PLANAS, 303.

46. Cf. R. OTTO, *Die Verordnung für den gottesgerichtlichen Zweikampf zu Barcelona*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», XIII (1889), 98-114; ID., *Modern language*, 1889, 349; Cortes, I, ap. IV, 812-813; BROCA, 184; BROCA*, 362; ID., *De les investigacions respecte del dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 262; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 22; COLL, 117-146; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Biblioteca Apostolica Vaticana. Ms. Ottob. lat. 3058 de los usatges glosados. Edición*, dins «Initium», 8 (2003), 511-894 (text a les p. 569-894); LUB, I-II, 627; FERRAN I PLANAS, 291-294.

47. Cf. Cortes, I, ap. IV, 810-811; J. COROLEU, *El Código ...*, 94-95; BROCA, 182; BROCA*, 358; Ramon D'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 429-430; PÉREZ MARTÍN, 25-26; FONT, *Ressenya*, XLIII-XLV; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca Nacional de París. Usatges y Liber iudiciorum. Edición*, dins «Initium», 5 (2000), 27-41, 49-101, 124-132; FERRAN I PLANAS, 277-279. bo

43) **B 9** – Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 8, olim Colecció de Códigos, n° IX, f. 148v-182r (s. XVIn).⁴⁸

44) **B 10** – Barcelona, ACA, Còdexs Generalitat, ms. 2. F. I-CLXV (s. XV).⁴⁹

45) **E 3.2** – Escorial, ms. lat. Z.I.3, f. 49-130 (segle XV, glossat).⁵⁰

46) **U 4** – La Seu d'Urgell, ms. 2101, f. 3r-5v [us. 145, 157], (segle XV).⁵¹

- f. 5v-6r [us. 96],
- f. 10r [us. 171],
- f. 15r [us. 80-81],
- f. 20r-21r [us. 3, 139-10],
- f. 24rv [us. 63],
- f. 37r-38r [us. 106a, 106b, 120, 146, 150],
- f. 59rv [us. 70],
- f. 62r-63v [us. 130, 131, 144, 23, 27, 28, 84, 126-127, 144.2],
- f. 63v-64r [us. 43, 45, 46, 170],
- f. 64rv [us. 24, 25],
- f. 65v-66r [us. 103, 104, 105, 121],
- f. 67v [us. 155],
- f. 68v [us. 72],
- f. 69r-72r [us. 4-5a, 5, 6, 7-9, 10-11, 12, 13 i 15, 14, 17, 18, 21, 22, 58, 59, 71, 119, 135, 102, 159, 160a],
- f. 72r-73v [us. 48, 49, 50, 52-53, 54, 55, 56, 57, 67, 137],
- f. 79r-80r [us. 168, 85, 86, 89, 87b, 129, 167, 164, 163, 165, 144c, 143],
- f. 80r-81r [us. 148],
- f. 86rv [us. 123, 158],
- f. 86v-87r [us. 60, 62],
- f. 91v-92r [us. 147, 155a, 155b],
- f. 92v-93r [us. 116],
- f. 93v-94r [us. 77, 78],

48. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26; FONT, *Ressenya*, LII-LIII; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor i los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 61-78; FERRAN I PLANAS, 277-279.

49. Cf. Cortes, I, ap. IV, 810-811; COROLEU, *El Código ...*, 95; BROCA, 182; BROCA*, 358; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 430; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, II, 397, 400; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Ressenya*, XLV-XLVI; FERRAN I PLANAS, 279-280.

50. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 361; ANTOLÍN, IV, 214-216; DÍAZ Y DÍAZ 300; FERRAN I PLANAS,

51. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26-27; FONT, *Ressenya*, XLVI-XLVIII; GARCÍA I GARCÍA, 283-322; FERRAN I PLANAS, 304.

- f. 94v [us. 31, 169, 114, 156],
 f. 95v [us. 26],
 f. 96v [us. 87],
 f. 97v [us. 154],
 f. 98rv [us. 122, 132, 73, 152],
 f. 99r-100r [us. 149],
 f. 101r [us. 153],
 f. 101rv [us. 134],
 f. 102r-103r [us. 76, 79],
 f. 104r [us. 113, 8, 90, 101],
 f. 107v-108r [us. 108, 112],
 f. 108v [us. 100],
 f. 108v [us. 161, 162],
 f. 108v-110r [us. 66b, 141],
 f. 110r [us. 19, 20 75, 74],
 f. 112v [us. 107],
 f. 114r-115v [us. 44, 64, 65-66, 68, 91, 124, 142, 93, 95],
 f. 117r-118r [us. 109, 110-111, 117, 118, 138],
 f. 118r [us. 151],
 f. 118r-119v [us. 29, 30, 32, 33, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40-41, 42, 47, 125],
 f. 122r [us. 1-2, 3],
 f. 148v-150r [us. 173, 83, 98, 61, 99, 172, 133, 174].
 47) U 5 – La Seu d’Urgell, ms. 2104, f. 1r-4r [us. 133, 174a, 174b]; f. 26rv [us. 171] (s. XV)⁵²

c) *Traducció catalana dels Usatges:*

c^a) *Textos anteriors a la traducció oficial:*

- 1) Barcelona, ACA, Canc., Cartes Reials, Legislació, lligall 1, n. 1 (185 x 275), f. 26r-37v (s. XIIIex).⁵³
- 2) Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 8, f. 148v-182v (a. 1339-1340).⁵⁴
- 3) Barcelona, ACA, Còdexs Generalitat, ms. 3, f. Ir-CLXXIIIv (s. XV).⁵⁵

52. Cf. PÉREZ MARTÍN, 22; GARCÍA Y GARCÍA, 323-330.

53. BROCA, 185; BROCA*, 364 PÉREZ MARTÍN, 23.

54. BROCA, 184-185; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 23. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26; FONT, *Resenya*, LII-LIII; FERRAN I PLANAS, 277-279.

55. COROLEU, *El Còdigo ...*, 95-96; BROCA, 185; BROCA*, 364; Ramon d’ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 429-430; Ramon d’ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, II, 400; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Resenya*, LIII-LVII; FERRAN I PLANAS, 305-306.

- 4) Vic, BE, ms. 157, f. 3-18v (s. XIII^{2/2}).⁵⁶
 5) Escorial, ms. Z.III.14, f. 7r-23v (s. XIII-XIV / s. XIV ^{1/3} / ca. 1315).⁵⁷
 6) Madrid, RAH, ms. 9-11-2-28, f. 57-80v (s. XV).⁵⁸
 7) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 1 (*Liber Regum*), f. 182ra-202vb (1334-1339).⁵⁹
 8) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 5, f. 171-202, CLXXI-CCXI (s. XIV) (= còpia de l'anterior).⁶⁰
 9) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 6, f. 129-155v (1330-1360).⁶¹
 10) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 8, f. 95-116 (1340-1450).⁶²
 11) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 17 (*Ordinacions o Libre de Codichs Feudals*), f. 3-12b (s. XIV).⁶³
 12) Palma de Mallorca, Família Pueyo, ms. 8 (1291).⁶⁴
 13) Palma de Mallorca, Família Safortesa, ms. Burgues-Safortesa (s. XIVex).⁶⁵
 14) Barcelona, BC, ms. 1216, f. 35r-46v (s. XIVex – XVin).⁶⁶
 15) Barcelona, BICAB, ms. 74, f. 1-23v (s. XIVin / ca. 1400).⁶⁷

56. BROCA, 185; BROCA*, 363; Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona 1934, 166-167; PÉREZ MARTÍN, 24-25; FERRAN I PLANAS, 313-315. Aquest ms. fou publicat pel mateix Josep GUDIOL, *Traducció dels Usatges, les més antigües constitucions de Catalunya i les Costumes de Pere Albert*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 285-334.

57. Cf. Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de les costumbres de Tortosa*, t. I, Madrid 1876, 264-266 i apèndix X; Fidel FITA, *Cortes y Usages de Barcelona en 1061. Textos inéditos*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», (1890), 424-428; COROLEU, *El Código ...*, 87; BROCA, 185; BROCA*, 363; J. ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid 1932, 99-106; PÉREZ MARTÍN, 24; FERRAN I PLANAS, 309-310.

58. BROCA, 185; BROCA*, 363.

59. Cf. *Cortes*, I, 793; J. M. QUADRADO, *Privilegios y franquicias de Mallorca*, p. IX, XIX-XX i 35; BROCA, 185; BROCA*, 363; PÉREZ MARTÍN, 23-24.

60. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 109; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 24.

61. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 112; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 24.

62. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 114; BROCA, 185; BROCA*, 364.

63. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 265; BROCA, 185; BROCA*, 363-364; PÉREZ MARTÍN, 24; Antoni MUT CALAFELL, dins «Gran Enciclopèdia de Mallorca», VII, 335-336; FERRAN I PLANAS, 311-312.

64. Donat a conèixer dins BITECA manid 1234.

65. Donat a conèixer dins BITECA manid 1287.

66. Cf. AA. VV., *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Barcelona 1968, 155; PÉREZ MARTÍN, 23; FERRAN I PLANAS, 285-286; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una redacció de los Usatici recuperada*, dins «Initium», 38; LUB, I-I, 787-808.

67. PÉREZ MARTÍN, 23. Aquest ms. ha tingut cotes diverses: Reg. A 2257. Donem ací la que apareix en el catàleg en línea dels mss. de la Biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona.

16) Barcelona, BICAB, ms. 75, f. 1r-15v (s. XV^{1/2}).⁶⁸

17) Madrid BNM, ms. 10.185 (olim Ii 111), f. 1-296 (s. XV).⁶⁹

c^b) Textos de la traducció oficial:

18) Barcelona, ACB, ms. 78 (s. XV).⁷⁰

19) Barcelona, ADB, ms. sense cota (s. XVI).⁷¹

20) Palermo, Biblioteca Centrale della Regione Siciliana, ms. 3.X.G.2 (s. XVI).⁷²

21) Tortosa, Arxiu Municipal, ms. 8 (s. XV).⁷³

22) Escorial, ms. O.I.12, f. 12ra-34ra (*post* 1323), procedent de Poblet.⁷⁴

d) Fragment

23) Barcelona, BC, ms. 2546/2.⁷⁵

4. Catàlegs i bibliografia:

A. OLIBA, *Commentariorum de Actionibus ... Prima Pars*, Barcelona 1606, 372-379 (ed. facsimilar: Antoni OLIBA, *Comentaris sobre «De actionibus» Part I. Esdtudi introductori a càrrec de Carlos J. MALUQUER DE MOTES I BERNET, catedràtic de dret civil, {i} Antoni VAQUER ALOY, professor titular de dret civil, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia [Textos Jurídics Catalans. Escriptors 1/6], Barcelona 1998);*

Andreu BOSCH, *Summari, índex o epítome dels admirables y nobilíssims títols de Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà 1628, 514-516;

J. MASSOT-REYNIER, *Les Coutumes de Perpignan*, Montpellier 1848, p. LXIV-LXVII;

Adolf HELFFERICH, *Entstehung und Geschichte des Westgoten-Rechts*, Berlin 1858, 399-403;

68. No assenyalat abans. Fou incorporat a la llista de mss. dels *Usatges* el 2020. Com l'anterior, aquest ms. ha tingut cotes diverses: Reg. 2119, Vitrin. II-20, R-282.

69. Cf. supra, nota 26.

70. Cf. BROCA, 186; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Resenya*, LX-LXI; FERRAN I PLANAS, 306-307.

71. Cf. BROCA, 186; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 28.

72. Cf. BROCA, 186; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 28-29.

73. Cf. J. MASSIP, *Les Constitucions de Catalunya de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa*, dins «*Revista de Llengua i Dret*», 4 (1984), 125-134; PÉREZ MARTÍN, 29; FONT, *Resenya*, LVII-LVIII; FERRAN I PLANAS, 33.

74. És citat a *Cortes*, I, 810, nota 1; BROCA, 185; BROCA*, 363; J. ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid 1932, 68-69; PÉREZ MARTÍN, 24.

75. Cf. Jaume DE PUIG OLIVER, *Uns fragments nous dels Usatges en català: Barcelona, BC, ms. 2546/2, (fragment s. XIV)*, dins «*ATCA*», 34 (2022), 421-455.

Pedro Nolasco VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usajes y demás Derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, t. I-IV + Índices, Barcelona 1832-1835; segona edició en 1861-1862, p. 3-4 (ed. facsimilar de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1989, (Textos Jurídics Catalans. Escriptors I/4-5), en dos volums, 1-642 i 649-1523 p), p. [9]-[10];

Amalio MARICHALAR, marquès de Montesa, i Cayetano MANRIQUE, *Historia de la legislación y recitaciones del Derecho civil de España*, t. VII, Madrid 1863, 225-285;

J. BOTET I SISÓ, *Los Usatges de Barcelona. Estudis historichs y critichs de la primera compilació de lleys catalanas*, dins «La Renaxensa, periòdich de literatura, ciències y arts», I (1871), 17, 29, 41, 55, 73;

Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa, I*, Madrid 1876, 260-278;

Bernat ALART, *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et Cerdagne, I*, Perpinyà 1878;

José COROLEU, *Código de los Usajes de Barcelona. Estudio crítico*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», IV (1884), 85-104.

G. M. de BROCA i J. AMELL, *Instituciones del derecho civil catalán vigente ..., precedida de una introducción histórica, I*, Barcelona 1886, 17-26;

Julius FICKER, *Ueber die «Usatici Barcinonae» und deren Zusammenhang mit den «Exceptiones Legum romanarum»*, dins «Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», II Ergänzungsband», Innsbruck 1886, 136-275 (traducció de J. ROVIRA ERMENGOL, *Sobre los Usatges de Barcelona y sus afinidades con las Confirmaciones prelatorum baronum et militum super pace et treuga «Exceptiones Legum Romanorum»*, Barcelona, Universitat de Barcelona – Facultat de Derecho 1926, amb recensió de Ferran Valls i Taberner) dins «Institut d'Estudis Catalans Anuari MCMXXI-MCMXXXVI», vol. VII, 409-410);

– *Ueber nähere Verwandtschaft zwischen gotisch-spanischem und norwegisch-isländischem Recht*, dins «Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», II Ergänzungsband», Innsbruck 1888;

Fidel FITA, *Cortes y Usajes de Barcelona. Textos inéditos*, en «Boletín de la Real Academia de la Historia», XVII (1890), 385-428.

José COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona. Estudio histórico jurídico*, Barcelona, Henrich i Cia 1890, 104 p.

Max CONRAT, *Geschichte der Quellen und Literatur der römischen Rechts in früher Mittelalter*, Leipzig 1891, 466-471 (reedició a Aalen 1963);

J. A. BRUTAILS, *Étude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge*, París 1891, p. xxxv-xl;

Fidel FITA, *El obispo Guisilberto y los Usajes de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», XVIII (1891), 228-246;

J. BALARI I JOVANY, *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona 1899, 415-466; reedició dins «Biblioteca Filològica-Històrica, XI», Instituto Interna-

cional de Cultura romànica, Abadía de Sant Cugat del Vallès 1964, vol. II, 451-501;

Ch. SABATÉ, *Essai sur les sources du droit des comtés de Roussillon et de Cerdagne jusqu'en 1344*, Perpinyà 1899, 375-378;

F. ROMANÍ, *Usatges, quins foren sos autors, son caracter y principals tendències*, dins «Catalunya. Revista literaria quinzenal», Barcelona 1903, p. II;

Arturo CORBELLA Y PASQUAL, *Manual de Derecho catalán*, Reus 1906, 107-121;

– *Concordancia entre el texto catalán y los latinos de Amorós y Ferrer y ensayo de restitución del texto primitivo de la colección denominada Usajes de Barcelona*, dins «Revista Jurídica de Cataluña», XIII-4 (1907), 156-176;

Guillem M^a DE BROCÀ I DE MONTAGUT, *De les investigacions respecte del Dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 257-265;

– *Traça de classificació dels Usatges i idea de la potestat*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 276-284;

– *Juristes catalans dels segles XI, XII i XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1908», 429-440;

Ramon D'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 409-445;

Eduardo de HINOJOSA, *Das germanische element im spanischen Rechte*, dins «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte», Band XXXI, Germ. Abt., Weimar 1910;

Guillem M^a DE BROCÀ, *Els Usatges de Barcelona*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1913-1914», 357-389, amb catàleg dels manuscrits llatins i catalans de l'obra;

– *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil, y Exposición de las Instituciones del Derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la Jurisprudencia*, vol I, Barcelona 1918, 127-191;

POUMARÈDE, *Les Usages de Barcelona*, Tolosa del Llenguadoc 1925;

E. BESTA, *Usatici ed usi curiali di Barcellona*, dins «Rendi conto dell'Istituto Lombardo di Scienze e Lettere», ser. II, 58 (1925), 637 ss. (n'hi ha versió catalana a la «Revista Jurídica de Catalunya» [1925] 499 ss.);

F. VALLS I TABERNER, *El problema de la formació dels Usatges*, dins «Revista de Catalunya» 1925, treball reproduït dins ID., *Estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona 1930, 57-69, reeditat dins ID., *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 45-54, i encara en ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 9-17;

– *Carta constitucional de Ramon Berenguer I de Barcelona*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», VI (1929), 252-259; reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 19-21;

– *Usatges del comte Ramon Berenguer III*: dins *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 89-93.

Manuscrits dels Usatges de Barcelona, dins «*Revista Jurídica de Catalunya*», 35 (1929), reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 47-52;

– *Les descobertes de Ficker sobre els Usatges de Barcelona i llurs afinitats amb les «Exceptiones legum romanorum»*, dins ID., *Estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona 1930, 47-56, reeditat dins ID., *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 37-44.

– *Els «Usualia de curialibus usibus Barchinonae»*, en «*Estudis Universitaris Catalans*», 19 (1934), 270-280;

– *El cardenal Hug Càndid i els Usatges de Barcelona. L'estatut comtal de 1064*, dins *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 80 ss, reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 35-45;

– *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona-Málaga PPU 1984 [estudi introductor de Jesús FERNÁNDEZ VILADRICH i Manuel J. PELÁEZ];

Carlo Guido MOR, *Appunti sulla formazione degli «Usatici Barchinonae»*, dins «*Studi di storia e diritto in onore di Carlo Calisse*», I, Milà 1940, 367;

– *En torno a la formación del texto dels «Usatici Barchinonae»*, dins «*Anuario de Historia del Derecho Español*», 1958, 413-459;

Joan BASTARDAS i PARERA, *Sobre la problemàtica dels Usatges de Barcelona (Discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona)*, Barcelona 1977;

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho en Cataluña*, dins «*Anuario de Historia del Derecho Español*», 57 (1977), 276;

E. RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona 1957.

M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios i edició bilingüe del text*, Barcelona 1984;

Joan BASTARDAS, *Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII (Textos i Documents, 6)*, Barcelona, Fundació Noguera 1984;

Thomas N. BISSON, *L'essor de la Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XII siècle*, dins «*Annales*», 39 (1984), 464;

F. UDINA MARTORELL i A. M. UDINA i ABELLÓ, *Consideracions a l'entorn del nucli originari dels «Usatici Barchinonae»*, dins «*Estudi General*» 5-6 (1985-1986), 87-107;

Paul OURLIAC, *L'ancien droit des Pyrénées*, dins «*Estudis de Dret Romà i d'Història del Dret Comparat en homenatge a Ramon d'Abadal i de Vinyals*» = «*Annals of the Archive of Ferran Valls i Taberner Library*», 6 (1989), 151-173;

Michel ZIMMERMANN, «*I jo t'apoderaré*» («*potestativum te farei*»). *A propòsit de les relacions entre fidelitat i poder a Catalunya el segle XI*, dins ID., «*En els orígens de Catalunya: emancipació política i afirmació cultural*», Barcelona 1989, 117-136;

Tomàs DE MONTAGUT ESTRAGUÉS, *La recepción del derecho feudal común en Cataluña. I (1211-1330)*, dins «Glossae», 4 (1992), 37;

J. M. PONS I GURI, *Documents sobre aplicació dels Usatges de Barcelona anteriors al segle XIII*, dins «Acta historia et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 39-46;

J. BASTARDAS, *Sobre la cronologia i la significació de l'Usatge Quoniam per iniquum principem*, dins «Miscel·lània Ramon d'Abadal», Barcelona 1994, 85-106;

A. PÉREZ MARTÍN, *Hacia una edición crítica del texto latino de los Usatges de Barcelona*, dins «Glossae», 7 (1995), 9-32;

– *El derecho catalán en el Archivo Capitular de la Seo de Urgel*, dins «Glossae», 7 (1995), 135-153;

– *Génesis de las Compilaciones del Derecho Catalán*, dins «Studia Gratiana», 28 (1998), 685-708;

– *Los Usatici Barchinonae*, dins «Gesetzbücher in Faksimiledrucke», Frankfurt/Main [treball conegut només per referència];

André GOURON, *Sur la compilation des Usages de Barcelone au douzième siècle*, dins Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.), «El dret comú i Catalunya. Actes del VIII Simposi Internacional. Barcelona, 29-30 maig de 1998», Barcelona, Fundació Noguera. Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuic» (Estudis, 18) 1999, 219-236;

L. TO FIGUERAS, *Droit et succession dans la noblesse féodale à propos des Usages de Barcelone (XIe-XIIe siècle)*, dins J. BEAUCAMP et G. DAGRON (éd.), «La transmission du patrimoine. Byzance et l'aire méditerranéenne» (Travaux et mémoires du Centre de recherche et d'histoire et civilisation de Byzance. Collège de France, 11), Paris 1998;

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usatici y Tomás Mieres. Notas deshilvanadas y materiales de Trabajo*, dins «Initium», 5 (2000), 1-132;

Adam J. KOSTO, *The limited Impact of the Usatges de Barcelona in Twelfth-Century Catalonia*, dins «Traditio», 56 (2001), 53-88;

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *De usaticis quomodo inventi fuerunt*, dins «Initium», 6 (2001), 25-212.

– *Los Usatges de Barcelona. Una nota crítica*, dins *ib.*, 385-408.

– *Frangullas ou migallas (5)*, dins *ib.*, 439-442.

– *La producción de códigos jurídicos en España: ius commune y iura propria*, dins Vincenzo COLLI, «Juristische Buchproduktion im Mittelalter», Frankfurt a. Main 2002, 567-595.

– *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 3-78.

– *Frangullas ou migallas (6)*, dins *ib.*, 277-330.

– *La tradición leridana de Usatges y glosas*, dins «Initium», 9 (2004), 3-60.

– *Frangullas ou migallas (8)*, dins *ib.*, 489-494.

– *Paeria de Lleida. Usatges glosados*, dins *ib.*, 519-814.

Francisco Luis PACHECO CABALLERO, *El usatge Princeps namque. Las cortes y los juristas*, dins «Initium», 10 (2005), 225-246.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Variaciones sobre un mismo tema. los Usatges de Barcelona*, dins «Initium», 11 (2006), 3-106.

– *Soliloquis sobre 'Usatici' y glossas*, dins «Initium», 12 (2007), 15-118.

– *Comentarios a unos cuadros sinópticos de los Usatici Barchinone*, dins «Initium», 13 (2008), 55-192.

– *Contenido y ordenación de los Usatici. Cuadros sinópticos*, dins «Initium», 13 (2008), 707-914.

– *Introducción a una edición ideal de Usatici y glosas*, dins «Initium», 14 (2009), 3-194.

– *Frangullas ou migallas (13)*, dins *ib.*, 651-694.

– *Una redacción de los Usatici recuperada*, dins «Initium», 15 (2010) 3-214.

– *Ensayo de una edición sinóptica de los Usatici*, dins «Initium», 16 (2011), 655-672.

– *Frangullas ou migallas {Usatici mentireiros}, {Statuta comitis et Usatici Barchinone}*, dins «Initium», 17 (2012), 495-509.

Josep Xavier MUNTANÉ I SANTIVERI, *Anàlisi de l'estructura de les malediccions dels jueus catalans: Usatge 171*, dins «Initium», 13 (2014), 9-48.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Entre la leyenda y el mito: Los Usatici Barchinone. Quod nihil scitur*, dins «Initium», 22 (2017), 3-208.

– *Frangullas ou migallas (21)*, dins *ib.*, 359-424.

– *Una visión panorámica del contenido de los Usatici sinópticos: Introducción a un cuadro de conjunto*, dins «Initium», 23 (2018), 599-670.

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Estudios de Derecho común en Europa*, Madrid, Sanz y Torres 2018, p. 190-192;

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas {Os manuscritos parisinos dos Usatici}*, dins «Initium», 24 (2019), 514-517.

– *Origen, formación y consolidación oficial de los Usatici*, dins «Initium», 28 (2023), 3-478.

5. Edicions:

a) del text llatí:

1) *Llibre dels Costums de la insigne ciutat de Tortosa*, Tortosa, Arnau Guillem de Montpesat 1539, 4 + 120 f., a dues columnes; al final de l'obra es van insertar els *Usatges de Barcelona* que tenien vigència a la ciutat. Obra reimpressa per Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, t. IV, Madrid 1881.

2) *Antiquiores Barchinonensium leges, quas uulguſ Vsaticos appellat, cum commentariis supremorum iuriconsultorum Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guillermi a Vallesica et Iacobi Calicii, cum indice copisissimo*, Barcelona, Carles Amorós 1544.

3) Charles GIRAUD, *Essai sur l'histoire du Droit civil français au Moyen Âge*, t. II, París, Plon 1846 (edició a base de BNF, mss. lat. 4671 i 4673).

4) Adolf HELFFERICH, *Entstehung und Geschichte des Westgoten Rechts. Anhang*, Berlin, Georg Reimer 1858, 429-462. Edita el n. 21), Madrid, RAH, ms. 9-9-7/2005, f. 1r-20v (s. XIII).

5) Amalio MARICHALAR, marquès de Montesa, i Cayetano MANRIQUE, *Historia de la legislación y recitaciones del Derecho civil de España*, t. VII, Madrid 1863, 231-281 (= reimpressió de 2).

6) RAH [Fidel FITA i Benvingut OLIVER], *Cortes*, I, 10-46.

7) Ramon D'ABADAL I DE VINYALS – Ferran VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona editats amb una introducció*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1913 (Textes de Dret Català I), 110 p.

8) BROCÀ*, 141-179.

9) M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios i edició bilingüe del texto*, Barcelona 1984.

10) Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber usaticorum Barchinone*, Barcelona, Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuïc», 2012.

b) del text en català:

1) *Constitucions de Catalunya*, Barcelona, Pere Michel i Diego Gumiel 1495, 363 f. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1988, (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/1), CXXXVI p. + CCCLIII f.

2) *Constitucions i altres drets de Cathalunya*, 3 volums Barcelona, Hubert Gotart 1588-1589.

3) *Constitucions i altres drets de Cathalunya*, 3 volums, Barcelona, Joan Pau Martí i Josep Llopis 1704. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1995 (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums, IV/2) 513 + [43] + [4] + 213 + [13] + 90 + [6] p.; *Constitucions i altres drets de Catalunya* [edició facsímil de 3)], Barcelona, Editorial Base 1973.

4) RAH [Fidel FITA i Benvingut OLIVER], *Cortes*, I, 731-792.

5) Josep GUDIOL: cf. supra, nota 56.

6) Col·legi d'Advocats de Barcelona, *Constitucions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, Henrich i Companyia 1909.

7) Ramon D'ABADAL I DE VINYALS – Ferran VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona editats amb una introducció*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1913 (Textes de Dret Català I), 110 p.

8) Antonio VALLECILLO, *Legislación militar de España antigua y moderna*, t. IX, ex 5).

9) Josep ROVIRA i ARMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Editorial Barcino 1933 (Els Nostres Clàssics 43-44), 51-137.

10) Joan BASTARDAS I PARERA, 1984, ex 44).

11) M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios i edició bilingüe del texto*, Barcelona 1984.

12) Joan BASTARDAS, Teresa GRÀCIA, Lluïsa DE NADAL i Pere PUIG I USTRELL, *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII. Establiment del text llatí i edició de la versió catalana del manuscrit del segle XIII de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i documents, 6) 1991.

13) *Constitucions i altres drets de Catalunya* [edició facsímil de 5)], Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1995 (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/2), + a1-[d4] + 513 + x1-Ccc2 + 213 + 89 p.

14) Joan J. BUSQUETA RIU, M. Teresa QUINTILLÀ ZANUY, Raül TORRENT TORRENT, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català. Vol. I-II, Lleida. Segle XIV*, Lleida, Ajuntament de Lleida 1999.

15) Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Ensayo de una edición sinóptica de los Usatici*, dins «Initium», 16 (2011), 655-770 (text a les p. 675-770).

c) *del text en castellà traduït del català:*

Pedro Nolasco VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usajes y demás Derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, t. I-IV + Índices, Barcelona 1832-1838; segona edició en 1861-1867. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1989, (Textos Jurídics Catalans. Escriptors I/5), en dos volums, 1-642 i 649-1523 p.

V

1a. Folis F. 48r-49r, *inc.*: «(Rúbrica) Contra celantes instrumenta Terrachonensis [ecclesie] (fi de rúbrica). Rodericus in quarto concilio Terrachone VIIIº kalendas Marci [anno domi]ni M CCC quinto. Decet solertiam ...».

F. 49ra, *exp.*: «... Et licet hec fuissent iam a iure premissa uolumus quod presens statutum non tantum futura negotia sed et preterita ad hec pendentia amplectatur».

2a. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona del 22 de febrer de l'any 1306, quart dels celebrats per Roderic Téllez (II-V)*.

3a. Altres manuscrits:

Girona, ADG, ms. 2, f. 127rv; ms. 4, f. xxiiiv-xxiiiir;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* 9/4558, f. 232r-234v (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4a. Catàlegs i bibliografia:

MARTÈNE, *Thesaurus*, IV, 283;

MANSI, XXV, 832;

HEFELE, VI, 597;

Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 329-330.

5a. Edicions:

MANSI, XXV, 838;

HEFELE VI, 597;

TEJADA-RAMIRO, VI, 60.

Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 373-374.

6a. Contingut:

F. 48ra: Contra celantes instrumenta Tarrachonensis ecclesie.

F. 48rb: Quod abbates ueniant ad consilia.

F. 48va: De abbatibus usurpantibus iurisdictionem episcoporum.

F. 48vb: De executionibus testamentorum.

1b. Folis 49rv. F. 49ra, *inc.*: «Guillemus in consilio Terrachone nonas februarii anno domini M^o CCC^o VII° (*Rúbrica*) Contra rectores ecclesiarum non celebrantes (*fi de rúbrica*). Plerique parrochialium ecclesiarum rectores prouincie terrachone ...».

F. 49vb, *exp.*: «... alia opera pietatis uoluntates ipsorum defunctorum in quibus obseruari comode poterunt obseruando».

2b. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona del 5 de febrer de l'any 130?*,⁷⁶ celebrat per Guillem de Rocabertí (IV-V)

3b. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 49;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 231rv (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4b. Catàlegs i bibliografia: Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, 331-333.

5b. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 334-335.

6b. Contingut:

F. 49ra: [IV] Contra rectores ecclesiarum non celebrantes.

F. 49va: [V] Quod legata fratris (*sic*) minoribus que ipsi tenere non possint distribuuntur per ordinarios.

1c. Folis 49v-50r. F. 49vb, *inc.*: «Eximicius (*sic*) in primo concilio celebrato celebrato (*sic*) terrachone anno domini M^o CCC^o septimo decimo octauo kalendas marcii. (*Rúbrica*) De rebus ecclesie non alienandis (*fi de rúbrica*) ...».

76. Sobre la impossibilitat que Guillem de Rocabertí celebrés un concili l'any 1308 (quan encara no era arquebisbe), com suggereix la rúbrica de tots els mss. que reporten totes o part de les constitucions promulgades en tal concili, cf. Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol. II, 331-333.

E. 50r, *exp.*: «... et alii sacerdocio constituti ad minus celebrent ter in anno».

2c. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1318, primer dels celebrats per Eiximèn de Luna (IV-V)*.

3c. Altres manuscrits:

Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 187, f. 49;

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva* lligall 9/4558, f. 184-185 (ex codice Barchinonensi apud Augustinianos).

4c. Catàlegs i bibliografia: Josep Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 335-339.

5c. Edicions: MARTÈNE, VII, 306-307; Josep Maria PONS I GURI, *ib.*, p. 337-338.

6c. Contingut:

E. 49vb: De rebus ecclesie non alienandis. Quod excommunicati clerici beneficiati communicare debeant bis in anno.

1d. Folis 50rv. F. 50ra, *inc.*: «Exeminus in concilio secundo celebrato terrachone VIII° kalendas febroarii anno domini M^o CCC^o vicesimo tertio. Predecessorum nostrorum qui condemnauerunt defidari prelatos et personas ecclesiasticas ...».

F. 50va, *exp.*: «... ubi expedire uiderint faciant publicare predictosque iudices excommunicatos publice nunciare (*sic*)».

2d. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1324, segon dels celebrats per Eiximèn de Luna*.

3d. Altres manuscrits:

Girona, ADG, ms. 2, f. 128rv; ms. 4, f. XXIIIv-XXVr.

Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva*, 9/4558, f. 11.

4d. Catàlegs i bibliografia:

MARTÈNE, *Vet. Mon.*, VII, 309;

MANSI, XXV, 727-728;

TEJADA Y RAMIRO, III, 519;

VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 269;

Jospe Maria PONS I GURI, *o. c.*, p. 339-340.

5d. Edicions: Josep Maria PONS I GURI, *ib.*, p. 377-378

1e. Folis 50v-55r. F. 50va, *inc.*: «Johannes patriarcha alexandrinus administrator ecclesie terrachone in primo consilio per eum celebrato terrachone Anno domini M^o CCC^o vicesimo nono quarto kalendas marcii. (*Rúbrica*) Quod sarraceni non proclament publice uel extollant nomen perfidi machometi (*fi de rúbrica*). Quamuis circa multa inuigilare debeat sollicitudo officii pastoralis ...».

F. 55ra, *exp.*: «... presentibus testibus venerabilibus Bernardo de otçinelis legum doctore, Raymundeto janerii precentore valencie, Guillemo

de oculo molendinorum, laurencii martini canonicis ilterdensibus. Ffrancisco de oliueriis de castilione et Petro marza de gandesia, ecclesiarum rectoribus dertusensibus et berengario ferrarii de archub terrachonensis diocesis».

2e. Identificació de l'autor i obra: *Constitucions del concili de Tarragona de l'any 1330, primer dels celebrats pel patriarca Joan d'Aragó (Primera compilació de les constitucions tarraconenses, cc. LXI-LXXXVIII)*.

3e. Altres manuscrits:

a) Segle XIV

Avinyó, Bibl. Départementale, ms. 658;
 París, BNF, ms. lat. 4670 A, 19ra-25vb;
 ADG, ms. 4 (*olim* T-119), f. X-XXIX;
 ACA, ms. Ripoll 32, f. 76r;
 Vic, ABE, ms. 147;
 Tarragona, AAT, Armari de la Província, ms. 54;
 Escorial, ms. lat. Z-1-3; ms. Z-1-4;
 Barcelona, ACB, ms. 169 (*Llibre de la Cadena*), f. 78 ss;
 Barcelona, BC, ms. 310, f. 147r-148r.

b) Segle XV:

Girona, ADG, T-121, f. 13-41;
 Barcelona, ACA, Casa Reial, ms. 5, f. 41r;
 Madrid, BN, ms. 737;
 Barcelona, ACB, ms. *Constitutiones Tarraconenses*, f. 1ss;
 Escorial, ms. lat. Ç-II-7, f. 25-45;
 Tarragona, AAT, Armari de la Província, ms. 55, f. 1ss;
 Vic, BE, ms. 148;
 Barcelona, BC, ms. 1216.

c) Segle XVI: Tarragona, AAT, Armari de la Província, ms. 56.

d) Segle XIX: Madrid, RAH, *Papeles Jaime Villanueva*, 9/4558, f. 12-bifoli 18.

4e. Catàlegs i bibliografia:

J. D. COSTA I BORRÀS, *Concilios Tarraconenses*, dins Ramon de EZENARRO, *Concilios Tarraconenses*, vol. V, Barcelona 1866, 526-527;

Fidel FITA, *Concilios Tarraconenses de 1248, 1249 y 1250*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», 40 (1902), 444ss;

SANS CAPDEVILA, *Processus iuris ecclesiastici*, Barcelona 1929;

VALLS I TABERNER, dins «AST», XI (1935), 251-272;

J. M. MADUELL I MARIMON, *El Concilio Tarraconense de 1530*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia» 16 (1943), 173-179;

– *El Concilio tarraconense de 1533*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 17 (1944), 154-160;

– *Concilios Tarraconenses 1455-1468*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 20 (1947), 103-149;

– *El Concilio Tarraconense de 1649*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 21 (1948), 121-137;

J. VIVES, T. MARTÍN I G. MARTÍNEZ, *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, Barcelona-Madrid 1963;

Josep PERARNAU, *Sobre el concili provincial de 1312*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», (1978), 145-154;

J. RAVENTÓS GIRALT, *Concilis provincials Tarraconenses. Revisió de la cronologia, 25 anys de servei episcopal*, dins «Miscel·lània Dr. Ramon Torrella i Cascan-te», Tarragona 1993, 179-191

J. M. MARQUÈS, *Concilis provincials Tarraconenses*, Barcelona 1994;

Modest PRATS (ed.), *Política lingüística de l'Església catalana. Segles XVI-XVII. Concilis de la Tarraconense anys 1591, 1636, 1637*, Girona 1995;

DHEC, I, 591-608.

5e. Edicions oficials: *Constitutiones et mandata tam prouintiales quam sinodales recensite et publicate de mandato multum honorabilis et prouidi viri domini Saluii rupit Canonici in eclesia Sedis Reuerendissimi in christo patris et domini domini berengarii miseratione diuina Episcopi Gerundensis propter curias generales per Serenissimum dominum dominum Ferdinandum dei gratia regem Aragonie etc. Cathalanis Barchinone conuocatas a ciuitate Gerundensis absentis vicarii in spiritualibus et temporalibus generalis die Jouis sancta sinodi intitulata vicesimaseptima mensis Aprilis Anni natiuitatis domini Millesimi quingentesimi tertii coram Reuerendis abbatibus, Prioribus et Prepositis ac aliis presbyteris et clericis in multitudine copiosa pro dicta sancta sinodo in eclesia Gerundensi congregatis*, 8 f., s. l., 1503, inserit en T-121, f. 97r-104v. Entre materia conciliar provincial tarraconense, hi ha inserides sinodals de Pere de Castellnou i d'Arnau de Mont-rodon;

A. AGUSTÍN, *Constitutionum Provincialium Tarraconensium libri quinque*, Tarragona 1549;

Constitutiones Sacrorum Conciliorum Tarraconensium sub illustri et reverendissimo in Christo patre D. D. Hieronymo DE AUREA miseratione diuina tituli S. Thomae in Parione sanctae Romanae Ecclesiae diacono cardinali et Terraconensi perpetuo administratore, collectae decreto sacri concilii Terraconensis celebrati anno MCLV, Barcinonae, apud Claudium Bornatum 1557 (les constitucions són compilades segons l'orde de les Decretals);

Conciliorum Provincialium Tarraconensium libri quinque, Tarragona 1589, edició de l'arquebisbe Antoni AGOSTÍ a base de l'anterior;

Constitutionum Provincialium Tarraconensium libri quinque, quibus sunt in calce voluminis adiectae nonnullae que inutiles et superfluae, etc., Tarragona 1593, edició de l'arquebisbe Joan Terés;

Collectio novissima constitutionum provincialium Tarraconensium, edició de l'arquebisbe Josep Costa i Borràs, dins Ramón de EZENARRO, *Concilios Tarraconenses*, vol. V, Barcelona 1866, p. 526-527;

Edicions privades:

MANSI, XXV, 837-878 [específicament 868-874];

ES, XLVIII, 308-325;

Matías de VILLANUÑO, *Summa Conciliorum Hispaniae*, t. II, Barcelona 1850 (selecció);

J. TEJADA I RAMIRO, *Colección de Cánones de la Iglesia de España*, vol. III, Madrid 1861, 329ss.;

Antoni M. TOBELLA i Anscari MUNDÓ, *Documents del primer segle de la Congregació Claustral Tarraconense*, dins «*Analecta Montserratensia*», X (1964), 421-425, edició crítica dels canons que es refereixen als monjos;

Josep Maria PONS I GURI, *Constitucions Conciliars Tarraconenses (1129-1330)*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XLVII (1974), 73ss, i XLVIII (1975), 313ss; reeditat en Josep M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera 1989, 347-387.

Roser SEBANÉS FERNÁNDEZ, *Los Concilios Ilerdenses de la Provincia Eclesiástica Tarraconense en la Edad Media (a. 546-1460)*, dins Uta-Renate BLUMENTHAL – Kenneth PENINGTON – Atria A. LARSON, *Proceedings of the International Congress of Medieval Canon Law. Washington D. C. 1-7 August 2004*, Città del Vaticano, BAV 2008, 29-55.

6e. Contingut:

F. 50va: Quod sarraceni non proclamant publice uel extollant nomen perfidi machometi.

F. 51rb: De sinodo annis singulis celebranda. De clericis concubinariis et in suis ecclesiis non residentibus.

F. 51va: De ornamentis ecclesiasticis munde tenendis. De laycis parrochiales ecclesias detinentibus.

F. 51vb: Quod constitutio *Omnis utriusque* seruetur. Quod presbiteri celebrare uolentes possint ad inuicem se absoluere.

F. 52ra: Quod constitutio contra inuasores ex quo seruetur (*sic*) in locis uicinis seruari.

F. 52rab: Quod nullus christianus nupciis seu circumsionibus (*sic*) iudeorum uel sarracenorum intersit.

F. 52rb: De capis portandis ad officium diuinum.

F. 52va: De his qui per potenciam uolunt ecclesiastica beneficia obtinere. Quod cause matrimoniales non audiantur nisi in locis insignibus et per illos canonum non ignorent (*sic*).

F. 52vb: Quod in diebus ieiunii non comedantur carnes. De celebratione missarum.

F. 53ra: De calitate ordinandorum.

F. 53rb: De obseruatione constitutionis contra inuasores.

F. 53va: De duabus personis mittendis ad studium.

F. 53vb: Contra negantes iustitiam clericis.

F. 54ra: De testamentis.

F. 54rb: De modo uisitandi.

VI

1a. Folis 55r-56r. F. 55ra, *inc.*: «(Rúbrica) Constitutio pacis et treuge (*rúbrica*). Anno dominice incarnationis c^o xv^o post millesimum, vi^o idus marcii conuenerunt in unum uenerabilis uir O. therragonensis archiepiscopus, et R. ausonensis et B. gerundensis episcopi et abbates terre et magnates quam plurimi in palatio barchinonensi in presentia domini B. barchinonensis comitis et Marchionis et filii eius ad tractandum de comuni utilitate ipsius terre ...».

F. 56r, *exp.*: «... Si autem recuperet sibi dummodo ut layca persona nullatenus habeat aliquam dominationem super ecclesiasticam personam uel cetera bona eius».

2a. Identificació de l'autor i obra: *Constitució de pau i treva promulgada a Barcelona el 19 de març del 1131*.

3a. Altres manuscrits:

O. Arxiu del monestir de Sant Pere de Roda, vist per VL, que el copià allí, sense que la còpia s'hagi trobat per ara entre els papers VL de la RAH de Madrid.

A. Còpia de la primera meitat del segle XIII: Barcelona, ACB, *Libri Antiquitatum*, I, f. 105rv, doc. 256.

4a. Catàlegs i bibliografia: VL, VI, 227.

5a. Edicions:

1) Fidel FITA, *Cortes de Barcelona (10 marzo, 1131)*. *Texto inédito*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», IV (1884), 79-82, ex A.

2) Cortes, I-I, 49-51, ex A.

3) Sebastià PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona 1929, p. 403-404, doc. LXI, ex A.

4) Gener GONZALVO I BOU, *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia 1994 (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums II/3), 45-48, doc. 10.

1b. Foli 56rb, *inc.*: «(Rúbrica) Constitucio pacis et treuge (*fi de rúbrica*). Item ut monasteria (cimiteria?) et sacraria cuiuscumque in circuito constituta nullus ea inuadere aut infringere presumat...».

Ib., *exp.*: «... satisfactione duplici dampnum quod fecit ei qui passus est».

2b. Identificació de l'autor i obra: *Constitució de pau i treva de Jaume I de l'any 1228* (= *Cap. II de les Corts de Barcelona del 1228*).

3b. Altres manuscrits: Barcelona, ACA, Col·lecció de Còdexs, ms. IX, f. 24;

Escorial, ms. lat. Z.I. 3, f. 153; D.II. 12, f. 58.

4b. Catàlegs i bibliografia:

5b. Edicions: *Cortes*, I, 113.

1c. Folis 56r-57r. F. 56rb, *inc.*: «(Rúbrica) Constitucio pacis et treuge (*fi de rúbrica*). Petrus dei gratia aragonie rex et sicilie vniuersis uicariis curiis baiulis ac aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris ad quos presentes peruenerint Salutem et dilectionem. Noueritis nos constituisse inter alia que constituimus et concessimus in generali curia quam celebrauimus barchinone capitula que sequuntur. Declaramus tamen quod uicarii nostri ...».

F. 57rb, *exp.*: «... venerabili episcopo barchinone et suis hominibus obseruetis et teneatis et teneri ac obseruari faciatis nec contra ea ipsum uel suos homines in aliquo agrauetis. Datum barchinone III° idus februarii Anno domini M CC octuagesimo tertio».

2c. Identificació de l'autor i obra: Pere II de Catalunya, III d'Aragó, *Constitució de pau i treva del 1283* (= *Cap. XXXI de les Corts de Barcelona del 1283*).

3c. Altres manuscrits: ACA, Canc., reg. 47, f. 58v ss; ms. Ripoll 38;

5c. Edicions: *Cortes*, I, 149.

F. 57v buit

VII

1. Folis 58-62. F. 58ra, *inc.*: «(*initio mutilus*) et de hoc per Jo xx vii, q. i^a in principio. Causa institutionis matrimonii fuit ante peccatum susceptio sobolis post peccatum uitacio fornicationis, xxx, ii ...».

F. 62rb, *exp.*: «... Hoc breuiter per summa quarti libri dixisse sufficiant nec erit in ipso reperire casum directum hac summa non comprehensum duobus exceptis que ad materiam non faciunt scilicet de ode. Ape. in materia uel aliis contractibus c. ii et iii faciunt enim ad secundam partem rubrice et non ad propositum immo quod dicunt uide parte. (*Rúbrica*) Ffinito libro laus et gloria Christo».

2. Identificació de l'autor i obra: *Fragment de comentari al IV llibre de les Decretals?*

VIII

1. Folis 62-89. F. 62va, *inc.*: «(Rúbrica) Libellorum formacio istud opus est bonaguido (*fi de rúbrica*). Tractant (*sic*; tractaturus?) diuina fauente gratia de libellorum formacione ad communem utilitatem super hiis trado doctrinam et primo qualiter electi petant suam electionem confirmari ad quod est dicendum quod cum electus aliquis confirmari petit aut electus est ad curam aut ad regimen ecclesie collegiate aut capellam...».

F. 89vb, *exp.*: «... de alieno puta hereditario vel alio tunc potest dicere dubito sed si forte iudex minus peritus instaret ... (*bic fine mutilus; sequitur textus f. 8ra et finit opus f. 10rb*)».

2. Identificació de l'autor i obra: Bernat [de] DORNA († ca. 1235), ardiaca de Cabrières (Besers), i de Bourges, *Libellus de libellorum compositione*.

3. Altres manuscrits:

Bolonya, Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio, ms. B 2794-2795, f. 69ra-78ra;⁷⁷

Durham, Catedral, ms. C. III. 25 (s. XIIImed);⁷⁸

Klagenfurt, BB, ms. XXIX a. 10, f. 1ra-8rb;

Madrid, BN, ms. 827, f. 182ra-187vb (s. XIII-XIV);⁷⁹

Montecassino, ms. 136, ms. 265-277;

Munic, Clm 4111, f. 113r-124v;

París, BNF, ms. lat. 4010, f. 129-136r; ms. lat. 4603, f. 34r-44v; ms. lat. 4604, f. 142ra-149ra; ms. lat. 4609, f. 100r-108ra; (fragment:) ms. lat. 4521 B, vol. II, f. 153r-154v;

Roma, Archivo di Stato, ms. 1004, f. 79r-82r;

Valence, ms. 19, f. 135-142;

Vaticà, BAV, Barb. lat. 1440, f. 23rt-30rb; Palat. lat. 656, f. 1r-13; Vat. lat. 2590, f. 70t-78r.

4. Catàlegs i bibliografia: F. C. von SAVIGNY, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, t. III, 637; IV, 30; VI, 151-155; HLF, XVIII, 137; SCHULTE, DDC, II, col. 779; DBF, XI, col. 605, amb bibliografia.

5. Edició: L. WAHRMUND, *Die Summa libellorum des Bernardus Dorna*, dins «Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter», I .1 (1905)

6. Contingut:

F. 62va: Libellus.

F. 63rb: Libellus.

F. 64rb: Libellus sic concipitur.

77. Cf. MAZZATINTI, LXXXII, 126.

78. Cf. KER, II, 491

79. Cf. IGMBN, II, 425

- F. 68va: Qualiter formatur libellus super arbitrio. Libellus de mutuo.
 F. 68vb: Libellus supra comodato. Item libellus. Item libellus supra deposito.
 F. 69ra: Item libellus contra [] depositi. Libellus supra re uendita et eciam decepta est ultima [digesti] iusti precii.
 F. 69rb: Libellus supra rei uendicatione. Libellus supra pigorancia. Item libellus supra contractu pignoraticio secundum canones.
 F. 69va: Item libellus quando contractus simulatus sit in fraude.
 F. 69vb: Item libellus super usuris. Item libellus super iure [].
 F. 70a: Item libellus super parrochia uel in genere.
 F. 70rb: Libellus super censibus et seruitutibus tam in possessorio quam in petitorio. Libellus super emphyteotico iure.
 F. 70va: Hic incipit materia de appellationibus.
 F. 71rb: De appellatione a sententia difinitiuua uel interlocutoria seu gra-uamine.
 F. 72rb: Libelli appellationum.
 F. 72vb: De apostolis seu libellis dimissoriis qui mituntur a iudice a quo appellatur ad superiorem ad quem appellatur.
 F. 74vb: Qualiter contra quem inquit se defensat.
 F. 75ra: Si data fuerit procedat primo contra quem inquitur.
 F. 76ra: Apellatio.
 F. 76rb: Apellatio. Apellatio.
 F. 76va: Apellatio.
 F. 77ra: Apellatio.
 F. 77va: De exceptione rei triplici etc.
 F. 78ra: De exceptionibus.
 F. 78rb: Prima diuisio.
 F. 78va: Secunda diuisio. Tertia diuisio. Quarta diuisio.
 F. 80vb: De articulis uel capitulis per testes probandos.
 F. 81rb: De articulis seu capitulis que quis per testes probare intendit qualiter formentur.
 F. 81va: Super primo exemplo formabit actor suos articulos sic.
 F. 82rb: De interrogatoriis faciendis contra testes.
 F. 86ra: De exceptione que opponitur contra predictos testes predictorum in causa.
 F. 87va: Qualiter aduocatus rei posicionem actoris impugnat.
 F. 89ra: De interrogationibus et responsionibus faciendis in iure.
 F. 8ra: Qualiter quis proprium uel sui aduocati et quod tempus reuocet errorem [*ex supra*, III, II].

IV. ESCRIPTURA

1. Caixa d'escriptura: a) folis 2-7: 110 x 170, a columna tirada, de 16 línies. Impaginació del foli 3r: 26 + 110 + 37 x 33 + 170 + 70;

b) folis 8-13: 113 x 205 a dos corondells, de 41 línies constants. Impaginació del foli 8r: $37 + 50 + 8 + 55 + 25 \times 20 + 205 + 40$; folis 10v-13v buits;

c) folis 14-47: 110 x 195, de 40 línies constants. Impaginació del foli 28r: $37 + 50 + 11 + 53 + 24 \times 20 + 195 + 45$;

d) folis 48-57: 125 x 192, a dos corondells, de 32 línies. Impaginació del f. 55r: $15 + 60 + 10 + 55 + 30 \times 23 + 192 + 55$.

e) folis 58-62: 115 x 210, a dos corondells, de 41 línies. Impaginació del f. 58r: $35 + 50 + 12 + 55 + 28 \times 20 + 210 + 47$.

f) folis 62v-89v ut supra, b).

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues d'horizontals per a definir la caixa d'escriptura i l'intercolumni. Pautat

3. Tipus de lletra i mans: Escripura gòtica textual, datable dels segles XIV i XV, de mòdul i mans diverses: a) f. 1-7; b) f. 10; c) f. 14-19; d) f. 20-24; e) f. 25-34; f) f. 35v-47r; g) f. 48-57; h) f. 58-62r; i) f. 62v-89.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració: Rúbriques.

6. Notes marginals assenyalant la matèria que s'hi tracta.

9. Copistes: Nou.

10. Revisions i correccions escasses.

11. Antiques signatures: Olim: Ant1 I-IV-E; Morera 48; Bohigas 48.

12. Notícies històriques. Els vuit primers folis del ms. no tenen cap connexió amb la resta dels textos que presenta aquest volum. És un afegit. Els folis 62-89, amb el seu complement dislocat, folis 8r-10, són, per la matèria, una mena de cos estrany dins un manuscrit format bàsicament per textos legals catalans: a) civils: els *Usatges* i alguns brincs de constitucions de pau i treva; b) eclesiàstics: algunes constitucions provincials tarraconenses i sinodals barcelonines. El text més modern és la compliació del patriarca Joan d'Aragó (1330). L'escripura dels textos jurídics es pot situar a mitjan segle XIV.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació deficient. El pergami és molt arrugat, conté forats, pàgines gairebé abrusades, relligat descurat, amb una enquadrernació rígida, que el fa de mal manejar. És evident que ha sofert un desgast devastador i que no ha estat tractat amb gaire mirament pels seus usuaris.

2. Datació: Segle XIV-XV.

3. Origen català, possiblement barceloní.

4. Propietaris i procedència: ACG.

II. EDICIÓ

Per si pot ajudar a les recerques en curs sobre els *Usatges*, es publiquen ací les parts llegidores del text del ms. 48 de l'ACG. Davant cada usatge hi ha les referències de les edicions d'Abadal-Valls i Taberner i de Bastardas. El ms., molt malmès, conté paràgrafs llargs il·legibles, amb alguna lletra, mig mot o tota una paraula amb treballs llegidora; no s'ha transcrit res d'aquesta part del text. En canvi, les romanalles escadusseres de lletres, mitjos mots o paraules senceres llegibles, amb els rastres de taques que han deixat les rúbriques, orienten per identificar els usatges no transcrits; els hem assenyalat cada cop que ha calgut anotar pèrdua de text. Així, si ha estat impossible transcriure tot el text, almenys es podrà tenir una idea més completa de la matèria legal que transmet el còdex i de la seva posició dins la tradició manuscrita.

[F. 35va] [AV1; B1] (*Rúbrica*) Qualiter ante usaticos iudices iudicare solebant (*fi de rúbrica*). Antequam usatici fuissent missi solebant iudicare ut cuncta maleficia fuissent omni tempore emendata si non possent esse neclecta per sacramentum et per bataiyam, per aquam frigidam siue kalidam, ita dicendo: Juro ego talis ille tibi illi in[iurias et] malefacta que tibi habeo facta sic in[... ..] ad meum directum et in tuo indirecto quod ego illa tibi emendare non debeo per deum et hec sancta; et inde (*segueixen trenta línies només molt parcialment llegibles, corresponents a AV2 i part de AV3, us. Homicidium i Cum dominus Berengarius; B1 i part de B2, id.*).

[f. 35vb] [AV3; B2] [...] negocium legibus inseratur et sola uero potestas regia erit in omnibus libera qualemcumque iusserit in placitis inserere penam. Et usatici quos misit ita incipiunt.

(*Rúbrica*) [AV4; B3] Hec sunt usualia que constituit Raimundus berengarius comes barchinone (*fi de rúbrica*).

Hec sunt usualia de curialibus usis quos constituerunt tenere in eorum patria dominus R. barchinone uetus comes et Almodis eius coniux assensione et aclamatione eorum terre magnatum, videlicet poncium uicecomitis Gerunde, R. uicecomitis Cardone, [Uda]alardi uicecomitis de [barchinone] et Gondeballi [de bisaura et mi]ronis guila[berti et Alama]n de Ceruilionie [et Bernardi Amati Cl]arimontis [et Raimundi montisca]theni et [Amati Eneas et] G. bernardi de [Caralt et Arnaldi mir]onis de Cost [et Hugonis D]almacie ceruarie [et Arnaldi] mironis sancti ma[rtini et G.] dapiferi, Gaufredi [bastoni]s et Renardi G. et Guilaberti Guitardi et Umberti de ipsis acutis (!) et G. marchi et Bonefillis marchi [atque G.] borrelli iudicis,

[B4] ut qui interfecerit vicecomitem vel vulnerauerit siue desenora[uerit in ali]quo emendet eum sicut duos comittores et comitorem sicut duos uauessores.

[AV5; B4] De ua[uessore qui quinque milites per mortem eius emendentur LX uncie auri cocti et per] [f. 36ra] plagam xxx. Et si plures habuerit milites crescat compositio secundum numerum milituum.

Militem uero qui interfecerit det in compositione XII uncias auri, qui uero uulnerauerit tam pro vna plaga quam pro multis emendet ei uncias Sex.

[AV6; B5] (*Rúbrica*) de aguayt (*fi de rúbrica*). Si quis se miserit en aguayt et consideratamente requisierit militem et cum fuste cederit eum et per capillos traxerit eum, quia magnum dedecus est, emendet illum per mortem. Si autem aliter quis quolibet ictu indignans in contentione cederit militem cum [pug]no, calce uel palma [uel cum] petra uel fust[e et sine san]guine erit d[entur ei tres un]cie; si uero [sanguis exie]rit de copore [IIII^{or}, de] capite v, d[e facie vi.

Si autem] inciderit in mem[bris suis ita ut] debilis appar[eat emendetur] per mortem. Si uero [fuerit captus] et in ferris uel esc[assa missus] per mediam mor[tem emen]datus. Requisitus et cesus uel uulneratus siue in tauega missus uel per redempcionem districtus sit per mortem emendatus.

Si solummodo captus et custoditus et nullam calumpniam uel contumeliam passus nec longo tempore retentus, emendetur per aliscaram et per hominaticum aut per talionem, si uidetur sibi similis esse. Et si maior est ille qui ceperit quam qui captus fuerit, liberet ei militem de suo ualore qui faciat et aliscaram et hominaticum aut recipiat talionem. Miles uero qui habuerit duos [f. 36rb] milites aut homines locatos de suo honore et tenuerit unum de familia sua, tota illa compositio supra dicta sit ei uel pro eo facta in duplo.

[AV7; B6](*Rúbrica*) de guayta et de encalsamentis (*fi de rúbrica*). Guayta e encals de cavallaria e assalt de castello emendetur per hominaticum et per aliscaram, sicut uisum fuerit iudicanti qui iudicauerit causam illam. (*segueixen vint-i-vuit línies només molt parcialment llegibles, corresponents a AV8-10; B6 part final i 7-8, us.* Filius autem militis, Miles uero, Ciues autem).

[AV11; B9] (*Rúbrica*) De iudeis (*fi de rúbrica*). Judei cessi uel uulnerati capti uel debilitati siue eciam interfecti ad uoluntatem potestatis sint emendati.

[AV12; B10] (*Rúbrica*) De baiulis (*fi de rúbrica*). Baiulus interfectus uel debilitatus siue cessus uel captus si nobilis est et panem frumenti comedit cotidie et equitat emendetur sicut miles. Ignobilis baiulus uero huius compositionis medietatem habeat.

[AV13; B11] (*Rúbrica*) de rustico interfecto et uulnerato seu debilitato (*fi de rúbrica*). Rusticus interfectus [una línia il·legible] [f. 36va] nullam habeat dignitatem preterquam christianus et emendetur per VI uncias, plaga per uncias duas.

Debilitacio et cedis emendetur per legem secundum solidos denariorum.

[AV15, B12] Captio uero postquam habuerit ei quis emendatum malum quod ei fecerit quando illum apprehenderit sit emendata, ita ut de suo auere donet ei tantum ut faciat ei iurare per hominem de suo ualore quod per contumeliam et deshonorem quem ei fecit amplius ei emendare non debet; si ipsa die [segueixen dinou línies il·legibles, corresponents al final de AV15 i B12 i a la totalitat d'AV14, B13, us. Si quis aliquem percusserit].

[AV16; B ap. A1] (*Rúbrica*) de misso in castrum (*fi de rúbrica*). Captus a curia et missus in castro propter iusticiam non exeat inde sine licencia: Quod

si presumpserit, nisi forte mori timuerit, dampnum inuasionis habebit, id est xxx solidos, quos curie dabit; et reuersus in castro emendet culpam quam habuit, sicut curia iudicauerit.

[AV17; B14] (*Rúbrica*) de illo qui aliquem percusserit (*fi de rúbrica*). Si quis alium quolibet ictu [... ..] percusserit per singulas percucio-*[f. 36vb]*-nes que non appareant singulos solidos, de illis qui apparuerint solidos duos per unamquamque. Et si sanguis inde exierit solidos v; pro osse fracto in corpore uel in capite solidos L. Si feriendo aut trahendo aliquem iratus de ore uel de naribus fecerit sanguinem exire xx solidos ei det in compositionem.

[AV18; B15] (*Rúbrica*) de impulsione (*fi de rúbrica*). Si quis impulerit aliquem cum una manu solidum i; cum duabus solidos duos; si ceciderit in terram solidos iii ei det.

[AV19; B16] (*Rúbrica*) de sputo in facie (*fi de rúbrica*). Si quis aliquem alicui in faciem spuerit emendet ei solidi xx aut stet ei ad talionem.

[AV20; B 17] (*Rúbrica*) de criminali follia (*fi de rúbrica*). Si quis aliquem alicui criminalem folliam dixerit et eam illi probare noluerit uel non potuerit, aut iuret illi per sacramentum quod illam folliam per iram dixerit et non per ueritatem quam inde sciret, aut emendet ei tantum quantum per illam folliam perderetur sibi si de illa probatum fuisset, et ille cui follia data fuerit se expiare per sacramentum de ea noluerit.

[AV21; B18] (*Rúbrica*) de maleficiis sarracenorum (*fi de rúbrica*). Maleficia in sarracenis captiuis emendentur ut seruorum dominis suis, eorum uero mors secundum ualorem illorum.

[AV22; B19] (*Rúbrica*) de mulieribus qualiter emendari debent (*fi de rúbrica*). Unaqueque mulier sit emendata secundum ualorem uiri sui, et si uirum non habet nec habuit secundum ualorem patris uel fratris.

[AV23; B 20] (*Rúbrica*) quomodo firmari debeat directum (*fi de rúbrica*). Omnes homines debent firmare directum senioribus suis ubicumque seniores illorum mandauerint in suo. Ad potestatem quoque *[f. 37ra]* vicecomites et comites sui per unumquodque castrum cum honore suo per C vncias auri Valencie, miles uero per x. Per unamquamque cavalleriam terre, et per castrum cum adempamentum eius per alias x; per feuos minores secundum eorum ualorem, per hominaticum uero per mediam cavallariam terre, de hoc quod ad fidem pertinebit. Rusticus namque per v solidos.

[AV 24; B21] (*Rúbrica*) de placitis uel infra quod tempus debeat placitari (*fi de rúbrica*). Placitum mandetur tam magnatibus quam militibus, primum ad decem dies, deinde in viii mandetur. Ad rusticos namque mandetur placitum in iii die uel in v.

[AV25; B21] (*Rúbrica*) de placitis uicecomitis cum comite (*fi de rúbrica*). Placitare uero debent cum comite uicecomites et uasuassores sui necnon et milites, ubicumque eis mandauerit infra suum comitatum; set si ipsa die reuerti non potuerint *[ad sua]* donet illis conductum.

[AV26; B22] (*Rúbrica*) de placitis senioris et uassalli quomodo seniori redirigat (*fi de rúbrica*). Placitum iudicatum inter uasallum et seniore et iudicium

ex utrisque partis laudatum et actorizatum et in manibus senioris bene asse-[f. 37rb]-curatum, ut sit ei factum, redirigat senior primum ad hominem suum cuncta que ei debuerit quocumque modo, et postea recipiat ab homine suo cuncta que illi adiudicata fuerint.

[AV27; B23] (*Rúbrica*) de bataya quomodo firmetur (*fi de rúbrica*). Bataya iudicata antequam sit iurata, si per milites debet esse facta, per CC vncias auri ualencie sit per pignora firmata; et si per pedones sit firmata [*segueixen set línies de molt mala lectura*] Propter hoc ut ad illum qui vincerit sit emendatum malum quod in bello acceperit, [... ..] assequatur hoc pro [... ..] omnes missiones quas per illud bellum fecerit; et diffinitum malum quod acceperit ille qui victus fuerit.

[AV28; B24] (*Rúbrica*) [... ..] quot placita debent [...] (*fi de rúbrica*). De omnibus [*segueixen nou línies il·legibles*] Tercium quoque in quo sint a iudicibus querimonie et iudicia retractata et si opus fuerit uel necesse iudicia meliorata. Postea sint laudata et auctorizata et ad laudamentum iudicis illorum bene assecurata per pignora ut sint facta, et ibi debent crescere pignora ad laudamentum iudicis illorum. Quartum namque in quo dominus placiti recuperet pignora et illo ea tenente sint directa facta et iudicia completa, sicut [f. 37va] erint iudicata et ex utrisque partibus auctorizata.

[AV 29; B25] (*Rúbrica*) Si magnates seu milites contenderint firment directum senioribus suis (*fi de rúbrica*). Magnates seu milites si contenderint debent firmare directum senioribus suis, sicut eis facere debuerint, [... ..] seniores apprehenderint [*segueixen quinze línies il·legibles*].

[AV30; B26] (*Rúbrica*) De his qui contradixerint potestatem seniori de suo castro (*fi de rúbrica*). [*segueixen setze línies il·legibles*]

[AV31; B31; B27] (*Rúbrica*) De intestacione [...] (*fi de rúbrica*) [*segueixen dues línies il·legibles*] [f. 37vb] obierit quis intestatus et sine legali condicione suorum feorum, erit licitum senioribus suis stabilire illorum feuos cum quibus uoluerit de infantibus defuncti.

[AV152; BC8] Castrum antiqui dicebant opidum loco altissimo situm quasi casam altam, cum pluralis numerus castra, castellum diminutiuum.

[AV32; B28] (*Rúbrica*) de clastanis (*sic*) (*fi de rúbrica*). Clastani in castris que tenuerint per seniores suos non debent sub se mittere alios clastanos, sine consensu sine consensu (*sic*) senioris, set si fecerint et seniores scierint et non contradixerint, [clastani] illis scientibus et non contradicentibus missi stare debuerint. Si autem scierint et contradixerint, eiciant illos inde illi qui eos ibi miserunt.

[AV33; B29] (*Rúbrica*) sine consensu domini in pignore (*fi de rúbrica*)

Si aliquis suum feuum alicui dederit uel impignorauerit siue alienauerit sine consensu sui senioris, si senior scierit et contradixerit, imparare ipsum feuum poterit quando uoluerit; si scierit et non contradixerit, (*in marg*) imparare (*fin marg*) feudum non poterit, set seruicium ipsius feudi [potest] petere cui uoluerit, tam a donatore quam a receptore. Et si contradictum fuerit

seruicium ipsius feudi, et licitum erit feudum imparare et tenere in dominio, donec seruicium predictum sit ei in duplo emendatum et bene assecuratum, ut amplius non sit ei contradictum.

[AV34; B30] (*Rúbrica*) de faliment[...] et de hiis qui uoluerint ire in exercitu (*fi de rúbrica*). Qui fallierit [*f. 38ra*] hostes et caualcatas seniori suo cui eas facere [*corr pro fallere*] debuerit, aut emendet eas in duplo, si senior uoluerit, aut emendet ei totum dampnum aut missiones et perdedas quas senior per fallimentum illius fecerit. Similiter et milites, si in hostes uel caualcadas siue in seruicio dominorum suorum aliquid perdiderint, emendet ille seniores illorum sicut auerare poterunt.

[AV35; B31] (*Rúbrica*) Qui seniori fallit in necessitate (*fi de rúbrica*). Qui uiderit senioem suum necesse habere et fallierit ei de iuuamine et de seruicio quod ei debuerit facere et propter hoc fecerit eum redimere, redemptionem illam nullo modo debet assequi nec habere.

[AV35.2; B32] (*Rúbrica*) Quomodo seruiatur dominis (*fi de rúbrica*). Et si senior uoluerit ut suus homo addat ei in seruicium, crescat et[*iam*] ei in beneficium; sin autem, habeat homo quod solitus est habere et seruiet ad senioem ut conuenit illi seruire.

[AV36; B33] (*Rúbrica*) De homine solido ... (*fi de rúbrica*) Qui solidus est de seniore optime debet illi seruire uel secundum posse uel securum (*sic*) illorum conuencionem. Et si senior debet eum habere contra cunctos et nullus contra eum. Propterea nullus debet facere solidanciam nisi ad unum solum senioem, nisi concesserit ei senior cuius primum solidus fuerit.

[AV37, B34] (*Rúbrica*) de non deficiendo senioem in bello (*fi de rúbrica*). Qui senioem suum uiuum in bello relinquerit dum eum adiuuare poterit, aut malo ingenio ei de pugna defecerit, perdere debet omnia que [*per*] dominum habet.

[AV38, B35] (*Rúbrica*) de difidameto senioris (*fi de rúbrica*). Qui ira [*f. 38rb*] ductus [*segueixen tres línies il·legibles*] et teneat tantum donec in suum hominaticum reuertatur et firmet illi directum et emendet illi per sacramentum deshonorem quem illi fecerit, et postea recuperet feudum quem relinquerit.

[AV39, B36] (*Rúbrica*) [...] (*fi de rúbrica*). [*segueixen vint-i-sis línies il·legibles, corresponennts a AV39-41, B36-38, us.*] Qui senioem suum, Qui se sciente i De aliis namque] .

[AV42; B39] (*Rúbrica*) ... (*fi de rúbrica*). Potestatem de suo castro et firmamentum de directo nullo modo contradicat homo seniori suo, sicut ei dare debet potestatem et facere directum, quia quamdiu contradixerit bau-*[f. 38va]*-ditor suus erit. Et si pro hoc malum prendiderit, nullo modo emendetur ei. Et si senior in hoc dampnum habuerit aut missionem fecerit, emendetur ei ab homine suo.

[AV43; B40] (*Rúbrica*) De hiis qui reptantur a seniore (*fi de rúbrica*). Si quis in curia a seniori suo coram principe reptatus fuerit de bauldia, debet se de illa expiare per iudicium uel laudamentum ipsius curie; quod si facere contempserit, princeps debet ei inde dstringere.

[AV44; B41] (*Rúbrica*) de iniusta reparacione (*fi de rúbrica*). Similiter et si senior uoluerit militem suum iniuste affligere uel honorem eius tollere, potestas debet inde eum defendere et manutenere.

[AV45; B42] (*Rúbrica*) [... ...] principis (*fi de rúbrica*). [*segueixen tretze línies il·legibles, corresponents a AV45, B42, us. Et si a potestate*]

[AV46; B43] (*Rúbrica*) Quod similiter sit inter magnates (*fi de rúbrica*). [*segueixen cinc línies il·legibles, corresponents a us. Similiter sit*]

[AV47; B44] (*Rúbrica*) De malo quod fecit quis ad dominum suum (*fi de rúbrica*). Cunctum malum quod fecerit homo ad seniore[m] suum uel senior ad hominem suum sine fatigatione de directo et sine aquindamento debet esse [*f. 38vb*] ex utraque parte redirectum.

[AV48; B45] (*Rúbrica*) de fidelitate prestanda inter omnes (*fi de rúbrica*). Omnes homines a uiccomitibus usque ad inferiores milites eorum honorem habentes debent ad potestatem iurare fidelitatem et suum honorem per sacramentale scriptum, illi uidelicet de quibus potestas uoluerit.

[AV49; B46] (*Rúbrica*) de sacramento faciendo (*fi de rúbrica*). Sacramentum sit omni tempore iuratum super altare consecratum vel super sanctum euangelium, et ille qui iurauerit in omni sacramento debet mittere suo sciente, excepto in baudiam et in tradicionem per Deum et hec sancta.

[AV50; B47] (*Rúbrica*) de iuratione (*fi de rúbrica*). Omnes homines tam milites quam rustici iurent senioribus suis, sicut ipse (*sic*) iudicare eis [... ...] in placitis. Seniores uero hominibus suis nequaquam [AV51; B48] [... ...] christianis, christiani uero [...].

[AV52; B.49] (*Rúbrica*) de Sacramento rusticorum (*fi de rúbrica*). Sacramenta rustici qui teneat mansum et labore[m] cum pare bouum sunt credenda usque ad vii solidos plate.

[AV53; B50] (*Rúbrica*) de eodem (*fi de rúbrica*). De aliis namque rusticis qui dicuntur bacallarii credantur sacramenta usque ad iiii mancosos auri Valencie, deinde quicquid iurent per examen caldarie demonstrent.

[AV54; B51] (*Rúbrica*) de sene milite (*fi de rúbrica*). Senex miles qui non potuerit se defendere per semetipsum uel pauper qui non potest se preparare de bello credatur per sacramentum usque ad v [... ...].

[AV55; B52] (*Rúbrica*) De hominibus quid debent iurare (*fi de rúbrica*). Alii autem milites [*f. 39ra*] de xx annis usque ad lx quicquid iurent, et inde periuri sint appellati, manibus propriis defendant ad illorum pare[m].

[AV56; B53] (*Rúbrica*) de Sacramento burgencium (*fi de rúbrica*). Sacramenta burgencium credantur ut militum usque ad sex uncias. Deinde quicquid iurent per bellum defendant, scilicet per pedonem.

[AV57; B54] (*Rúbrica*) de feudis quos tenuerint milites (*fi de rúbrica*). Feudos quos tenuerint milites, si seniores eorum negauerint non eos illis dedisse, auerent illos per sacramentum et per batalliam, et habeant illos. Illos autem quos non tenuerint et clamauerint, aut probent per testes vel per scripturas eos a senioribus eorum adquisiuisse aut dimittant eos.

[AV58; B55] (*Rúbrica*) de jactu lancee (*fi de rúbrica*). Si quis alicui homini iactauerit lanceam uel sagitam seu aliquod armorum genus, si eum in aliquo leserit, emendet ei malum quod fecerit; quod si illum consequi non poterit, pro sola presumptione quia iactauerit ei, aut stet illi ad talionem sub ipso eodem pauore, aut emendet ei sicut unius plage medietatem, et si armata manu aliquem requisierit, et non eum uulnerauerit, set tantumdem scutum vel uestimenta inciderit uel in terram descendere uel cadere fecerit, similiter emendetur ei per mediam plagam.

[AV59; B56] (*Rúbrica*) qui occiderit [... ..] equum uel animal (*fi de rúbrica*). Si quis occiderit equum uel aliud quodlibet animal, homine super eum sedente uel manu eum tenente, animal [*f. 39rb*] in duplo emendet et deshonorem equitantis cum sacramento.

[AV60; B57] (*Rúbrica*) de securitate nauium barchinone (*fi de rúbrica*). Omnes quippe naues Barchinonam uenientes uel inde recedentes per omnes dies et noctes sint in pace et tregua et sub defensione Barchinonensis principis a capite de Crucibus usque ad portum Salodii; et si aliquis ei (*sic*) in aliquo male fecerit, per mandatum principis sit illis redirectum in duplo et principi suum deshonorem in duplo cum Sacramento.

[AV61; B58] (*Rúbrica*) Inter quos terminos homines sint securi (*fi de rúbrica*). Item statuerunt [*segueixen disset línies il·legibles*]

[AV62; B59] (*Rúbrica*) ... (*fi de rúbrica*). Camini et strate per terram et per mare sunt de potestate et per illius defensionem debent esse in pace et in tregua per omnes dies et noctes, ita ut omnes homines tam milites quam pedites, tam mercerii quam negociatores per illas euntes et redeuntes uadant et reuertantur securi et quieti et sine ullo pauore cum omnibus illorum rebus. [... ..] [*f. 39va*] Et si quis illos requisierit, cederit uel uulnerauerit uel deshonorauerit in aliquo aut tulerit eis aliquid de eorum rebus, malum et deshonorem quod illis in corpore fecerit emendet eis in duplo secundum illorum ualorem, et quod tulerit restituat eis in decuplum et insuper donet ad potestatem tantum de suo auere uel honore ut iureiurando dicat super sanctum altare quod per deshonorem quem ei fecit amplius illi non debet emendare.

[AV64; B60] (*Rúbrica*) De fide et ueritate ... (*fi de rúbrica*). Quoniam [*segueixen vint-i-set línies il·legibles*] [*f. 39vb*] et locucionem tenere, custodire et gubernare per rectam fidem sine engan et sine malo ingenio et sine malo concilio in omnibus uidelicet causis, tam in magnis quam in paruis et inter cetera firmiter custodiatur ab eis pax et securitas quam principes dederint yspanis et sarracenis tam per terram quam per mare.

[AV65; B61] (*Rúbrica*) Quod treuga obseruetur (*fi de rúbrica*). Simili modo firmissime obseruetur tregua et securitas quam preceperit princeps inter inimicos teneri, quamuis ipsi inimici eandem treguam ei non auctorizauerint.

[AV66/1; B61] (*Rúbrica*) de emparamento (*fi de rúbrica*). Emparamentum quod fecerit princeps per se uel per nuncium suum uel per suum saionem uel

per suum sigillum nemo sit ausus ei deseparare, nisi primum fatigauerit se de directo in principe ad consuetudinem ipsius curie.

[AV66/2; B62] (*Rúbrica*) de non falsanda moneta et pace et treuga (*fi de rúbrica*). Moneta autem tam auri quam argenti ita diligenter sit seruata ut nullo modo minuatur in auro uel argento nec crescat in ere eciam penso.

Qui uero hec omnia uel unum ex his scilicet pacem et treguam, emparamentum uel monetam fregerit, uiolauerit siue falsauerit, quia tale malum est et tale dedecus quod nemo redirigere potest uel emendare ad principem, ita stabiliendo precipimus ut persone eorum cum omni honore et auere ueniant in manu [*f. 40ra*] principis ad faciendam suam uoluntatem secundum concilium et laudamentum ipsius curie, quia fides et iusticia, pax et ueritas principis, quibus omne regnum gubernatur, regnum et plus quam regnum ualent, et ideo nullus extimare potest uel debet alio quolibet precio [...]. Quidam. Qui hec supradicta fregerit emendare uel dirigere ad principem non poterit, nisi, ut superius statuimus, uenire in manu sua.

[AV67; B63] (*Rúbrica*) de transgressione sacramenti ad senioem (*fi de rúbrica*). Item statuimus ut si quis seniori suo iurauerit aliquid quod tenere non curet, dampnum quod seniori suo per transgressionem sacramenti euenerit emendet ei in duplo; et si per hoc poterit esse saluus de sacramento, deinde et sacramentum teneat et cuncta que seniori suo iurando conuenerat faciat et attendat. Sin autem et periurus inde esse uidetur, aut manum perdat aut centum solidis redimat aut quartam partem facultatum suarum amittat, profuturam in manu illius cuius periurus effectus est. Et postea non testificetur in placito nec credatur per sacramentum.

[AV68; B64] (*Rúbrica*) [... ...] principis et de obsessione principis (*fi de rúbrica*). Princeps namque si quolibet casu obsessus fuerit uel ipse idem suos inimicos obsessos tenuerit uel audierit quemlibet regem uel principem contra se uenire ad debellandum, et terram suam ad succurrendum sibi monuerit tam per litteras quam per nuncios uel per consuetudines quibus solet amoneri [*f. 40rb*] terra, uidelicet per fars, omnes homines tam milites quam pedites qui habeant etatem et posse pugnandi statim ut hec audierint uel uiderint quam cicius potuerint ei succurrant. Et si quis ei fallerit de iuuamine quod in hoc sibi facere poterit, [... ...] cuncta in perpetuum [... ...]; et qui honorem [*segueixen cinc línies il·legibles*]

[AV69; B65] (*Rúbrica*) De exorquiis [... ...] (*fi de rúbrica*). Item [*segueixen dotze línies il·legibles*]

[AV70; B66] (*Rúbrica*) De communiis [... ...] (*fi de rúbrica*). Communie [*segueixen dotze línies il·legibles*].

[AV71; B67] (*Rúbrica*) Quod nullus aguaytet nec encalcet [...] senioem [...] (*fi de rúbrica*). Per bonum usaticum et bene ab omnibus hominibus illorum auctorizatum statuerunt sepe dicti principes ut omnes homines seniores habentes [*f. 40va*] nullo ingenio vel ratione neque per diffidamentum neque per aquindamentum neque per illorum feuum illis relictum guaytent eorum nec encalcet nec requirant nec uulnerent nec capiant nec captos teneant. Si

uero hic aliquis seniori suo fecerit, quod absit, ueniat in manu illius tamdiu stare captus donec habeat illi emendatum malum et dedecus quod ei factum habuerit, secundum iudicium principis et eius curie, uidelicet illud malum quod in persona eius fecerit.

[AV72-73; B68] (*Rúbrica*) [... ..] (*fi de rúbrica*) [*segueixen voint-i-una línies il·legibles, corresponents a us. Strate et vie publice i Rochas namque*]

[AV74; B69] (*Rúbrica*) De cequiis molendinorum barchinone (*fi de rúbrica*) Cechiam aque molendinorum que fluit ad Barchinonam mandamus esse intactam omni tempore. Et qui eam presumptiue fregerit, componat principi centum vncias auri Valencie per [*f. 40vb*] unamquamque uicem; et qui in absconso ad rigandum hoc fecerit, componat principi per singulas uices ternas uncias auri predicti.

[AV75; B70] (*Rúbrica*) Qui retraxerit legem sarraceno uel iudeo baptizatis (*fi de rúbrica*). Si quis iudeo uel sarraceno baptizatis retraxerit illorum legem uel appellauerit eos *tressalitz* uel *renegats*, uel si quis infra menia nostra uel burgos primus traxerit gladium contra alium uel appellauerit aliquem *cugus*, propter bannum emendet ad principem xx vncias auri Ualencie. Et si ibi aliquod malum audierit uel acceperit, nullo modo ei emendatum sit, et ille stet postea aduersario suo ad directum et iusticiam.

[AV76; B118] (*Rúbrica*) De illis qui uadunt ad principem et de constitutione nobilium qualiter omne donum stet firmum (*fi de rúbrica*). Auctoritate et rogatu cunctorum illorum nobilium et magnatum constituerunt principes sepredicti R. et Almodis eius coniux qualiter omne donum stet inconuulsum perenniter ac firmiter. Adicientes ut si quis castrum suum et honorem seu aliquam possessionem uoluerit dare filio suo uel filie seu etiam nepoti suo uel nepote, tali uero racione ut cuncta que dederit cunctis diebus uite sue teneat et post eius obitum cui donauerat remaneat, talem conuenit adhibere firmitatem quod eciam postmodum uoluntatem suam nullatenus mutare possit, hoc scilicet ut recipiat eum ad hominem manibus comendatum, [*f. 41ra*] aut donet ei potestatem de castro, aut comendet ei casclanum de castro et eos qui honorem quem dederit habuerint per eum, aut faciat iam dictum castrum et honorem ei acquirere de seniore per cuius manum ille eundem castrum uel honorem habuerint. Quod si hec omnia fecerit, uel unum ex hiis predictis, deinde uoluntatem suam inmutare non poterit, si illa donatio iuste fuerit facta aut nulla alia impederit ratio. Nam leges et iura concedunt patrem bene facere filio suo uel nepti dando ei et meliorando de suo honore et bono; et est uisum hoc facere aliquando in absconso ob timorem filiorum, siue seniorum, uel etiam parentum et amicorum. Eapropter prelibati principes et omnes de eorum curia sana intencione laudauerunt et laudamento constituerunt huiusmodi pretaxatam tenedonem, uidelicet hominaticum, potestatem castri, aut comendacionem clascani aut adquisicionem de seniore, talem in omnibus firmitatem obtinere, quod deinceps nulla fraudulencia calliditate subuerti uel aliquo ingenio possit mutari. Hoc quoque modo et ordine possit pater filio suo [et etiam] filii aui uel filiam meliorare aut nepotem suum uel neptem.

[AV77; B119] (*Rúbrica*) De exheredatione (*fi de rúbrica*). Exheredare autem possunt predicti genitores filios suos vel filias uel nepotes sive neptes, si illi tam presumptuosi [*f. 41 rb*] existerint ut patrem vel matrem, auum vel auiam grauiter percusserint aut deshonestauerint, vel de crimine eos in iudicio accusauerint, aut filii efficiantur basatores, uel si filie maritis iungere noluerint sed turpiter uiuere uoluerint, aut si filii efficiantur sarraceni et penitere noluerint. Tales siquidem manifeste conuicti ab hereditate supradictorum, si idem auus uel auia, pater uel mater uoluerint, sunt repellendi.⁸⁰

[AV78; B120] Si quis filium suum vel filiam seu nepotem suum siue neptem exheredare uoluerit, nominatim illum exheredet, [*segueixen vuit línies il·legibles*].⁸¹

[AV79; B121] (*Rúbrica*) Qualiter principes dare possunt honorem suum (*fi de rúbrica*). Possunt eciam principes [*segueixen disset línies il·legibles*].

[AV80; B122] [*f. 41va*] (*Rúbrica*) De iudicio in curia dato (*fi de rubrica*) Iudicium in curia datum uel datum a iudice de curia electo, ab omnibus sit acceptum et omni tempore secutum; et nullus aliquo ingenio uel arte ausus sit recusare. Quod qui fecerit uel facere uoluerit, persona sua cum omnibus que uidetur habere ueniat in manu principis, ad suam uoluntatem faciendam. Qui iudicium curie recusat curiam falsat et qui curiam falsat principem damnat, et qui principem uult dampnare punitus et dampnatus sit omni tempore, ipse et cuncta sua proienies, [*segueixen sis línies il·legibles*].

[AV81; B123] (*Rúbrica*) De iudiciis [...] (*fi de rúbrica*). [*segueixen vint-i-una línies il·legibles, corresponenets a us*. Iudicia curie] [*f. 41vb*] eiusdem iudicium et curie.

[AV82; B ap. B1] (*Rúbrica*) De sacrilegiis (*fi de rúbrica*) Vbicvmque (*sic*) subdiachonum occidit CCC solidos componat; qui diachonem CCCC solidos; qui presbiterum DC solidos; qui episcopum DCCCC solidos. Qui monachum CCCC solidos et culpabilis iudicetur.⁸²

[AV83; B124] (*Rúbrica*) De aguayt per treugam domini (*fi de rúbrica*) Si quis per treugam domini se miserit en aguayt uel stabilierit aguayt treugam foriferit, ita debet emendare sicuti faceret si per treugam domini fecisset.⁸³

[AV84; B125] (*Rúbrica*) Vsque ad quam horam debet aliquis aduersarium suum spectare in lite (*fi de rúbrica*) Stabilierunt eciam supradicti principes quod aduersarius quilibet suum aduersarium in placito speraret usque ad oram diei tertia (*sic*). Dein uero, si uult, accipiat pignora et teneat istud fallimentum per fatigamentum directi, si ille aduersarius qui ad placitum fallerit non habuerit es sine enganno et, si es habuerit, placitum causidico suo non demandauerit. Non ita erit inter homines et illorum seniores; satis ei (*sic*) uidetur congruum sperares (*sic*) homines seniores suos usque ad nonam.

80. Cf. *Exceptiones Petri*, 1, 15.

81. Cf. *Exceptiones Petri*, 1, 18.

82. Cf. Concili de Clermont de 1095.

83. Cf. Pau i Treva de 1064-1066, GONZALBO 5, XIX.

[AV85; B ap. B2] (*Rúbrica*) De periuriis (*fi de rúbrica*). Precipimus ut periuria caueantur nec admittantur testes ad iuramentum antequam discuciantur; et si aliter [*segueixen vuit línies il·legibles*] [*f. 42ra*]-tur, dicat ipse qui eum refutat uel probet quare eum recipere noluerit. Et de ipso pago, non de altero, testes eligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis conuictus fuerit periurii, manus perdat aut centum solidos redimat.⁸⁴

[AV86; B ap. B3] (*Rúbrica*) De iureiurando (*fi de rúbrica*). Et testes, priusquam de causa interrogentur, sacramento constringantur et iurent se nichil aliud nisi rei ueritatem esse dicturos. Eciam hoc iubemus ut honestioribus magis quam uilioribus testibus ad fidem potius admittantur; unius autem testimonium, qualibet splendida et ydonea uideatur esse persona [... .. au]diendum.

[AV87; B ap. B4] (*Rúbrica*) De iniusta appellacione (*fi de rúbrica*). Scilicet quando [... inius]-ta appellacio [..., sump]tus quos pro appellacione aduersarius suus compulerit sustinere, [non in] simplum sed in quadruplum [ei re]-formare cogatur. [Duo] uel tres ydonei testes [ad omnia] probanda negocia sufficiunt. Unius testimonium legibus [et canonibus improbat]ur.

[AV88; B ap. B5] (*Rúbrica*) De testibus (*fi de rúbrica*). [Nullus unquam accu]-sator [*segueixen onze línies il·legibles*]

[AV89; B ap. B6] (*Rúbrica*) De accusatoribus (*fi de rúbrica*). [*f. 42rb*] Accusatores et testes esse non possunt qui ante extremum diem aut nudius tertius inimici fuerint, ne irati nocere cupiant uel lesi se ulcisci uelint; inoffensus igitur accusatorum et testium effectus querendus est et non suspectus. Ydonei testes non uidentur esse quibus im-[perari potest ut testi] fiant.

[AV90; B ap. B7] (*Rúbrica*) De accusatoribus (*fi de rúbrica*). Per scripturam nullius accusacio suscipiatur, [*segueixen cinc línies il·legibles*].

[AV91; B71] (*Rúbrica*) Ad potestatem uenietes uel recedentes [... ..] (*fi de rúbrica*). Auc-[*segueixen vint-i-dues línies il·legibles, corresponents a us*. Auctoritate et rogatu]. (*Rúbrica intercalada*) De hiis qui precepta principum (*sic*) transendunt (*fi de rúbrica*). [*segueixen quatre línies il·legibles*] [*f. 42va*] illorum aliquod malum aliquo ingenio fecerit, cuncta que rapuerit, cuncta que tulerit in undecuplo eis restituat quibus uiolentus fuerit per districcionem potestatis, et postea emendet ad potestatem desonorem quam ei fecerit cum auere et sacramento manibus propriis iurando.

[AV92; B72] Constituerunt eciam ut factis inuicem querimonie (*sic*), si persone eorum inter quos causa fuerit postea ad hominiaticum uel ad sacramentum fidelitatis seu eciam ad amicitiam per fidem comprehensam aduenerint, prefate querimonie, si ibi non fuerint retente, sint perhenniter inualide et deputentur infirme.

84. Cf. *Capitulare missorum*: A. BORETIUS, *Capitularia regum francorum*, I (MGH, Regum Sectio II), Hannoverae 1883, p. 124, n. 11.

[AV93; B73] Ex magnatibus uero uidelicet uicecomitibus, comitoribus siue uasuatoribus nullus presumat deinceps ullo modo punire impios [*segueixen dinou línies il·legibles*] forcia non est concessa nisi po-[*f. 42vb*]-testatibus.

[AV94; B73] Quia iusticiam facere de malefactoribus datum est solummodo potestatibus, scilicet, de homicidiis, de adulteriis, de ueneficiis, de latronibus, de raptoribus, de bauatoribus et de aliis hominibus, ut faciant eadem illis, sicut eis uisum fuerit: truncare manus et pedes, trahere oculos, tenere captos in carcere longo tempore, ad ultimum uero, si opus fuerit, eorum corpora pendere.

[AV95; B73] Mulieribus eciam truncare nares et labia et aures et mamillas, et si necesse fuerit in ignem cremare.

Et quia terra sine iusticia non potest uiuere, ideo datur potestatibus iusticiam facere; et sicut datum est eis iusticiam, sic licitum erit eis cui placuerit dimittere et perdonare.

[AV96; B A3] Laudauerunt et auctorizauerunt etiam sepedicti principes R. et A. cum eorum magnatibus, ut ecclesias et clericos et omnes eorum directos atque iusticias siue etiam fractas treugas et sacrilegia in illorum episcopatu facta requirant et placitent et distringant et iudicent episcopi in illorum capitulis uel in sinodis seu etiam in conciliis [... ..].

[AV97; B78] Item statuerunt prefati principies ut potestates confirmant omni tempore et teneant pacem et trequam Domini et faciant eam confirmari et teneri ab illorum terre magnatibus seu militibus, nec non [*f. 43ra*] et ab omnibus hominibus in eorum patria degentibus; et si aliquis in aliquo pacem et trequam Domini fregerit, redirigere debet ad iudicium episcoporum suorum.

[AV98; B74] Omnia malefacta que sint per trequam Domini facta, omni tempore in duplo sint emendata, exceptis illis qui sint a pace et trequa Domini eiectioni.

[AV99; B75] Treuga data, tam inter amicos quam inter inimicos, sine engan sit obseruata et custodita; si uero, quod absit, in aliquo fuerit fracta, in simplum sit redirecta.

[AV100; B81] Si quis de homicidio probatus fuerit uel conuictus, ueniat in manu proximorum defuncti et seniorum illorum, si uoluerit directum facere aut non potuerit facere, ad illorum uoluntatem sine morte.

[AV101; B82] De compositione omnium hominum qui sunt interfecti, eorum filii siue propinqui quibus ad capiendam eriditatem legitimum successio competit, accusare reum uel homicidam poterunt et indubitanter persequi habeant potestatem. Quod si fecerint, habeant compositionem homicidii sicut iudicatum fuerit de reis [...] et facere secundum legem [...] mores.

[AV102; B76] De hominibus constituerunt omnibus, exceptis militibus, scilicet de burgensibus et baiulis atque rusticis, constituerunt sepe dicti principes haberi de esmenda terciam partem seniores eorum in quorum honore [*f. 43rb*]-re steterint quando interfecti fuerint uel quando aliquod malum in

corpore uel contumeliam uel in honorem siue in auere prendiderint, si eorum seniores ualde eos adiuuerint inde; ita tamen ut a quibus acceperint compositionem sine inganno faciant illis diffinicionem, laude uel consilio proborum hominum uel etiam istius patrie iudicum uel potestatum.

[AV103; B77] Si quis aliquod malum acceperit et antequam eum uendicet iusticiam [*segueixen onze línies il·legibles*] ullo modo ei emendatum sit.

[AV104; B79] Si quis homines habuerit qui non suo precepto uel suo consensu aliquod malum alicui fecerit, et ille propter eos et de illis iusticiam facere promiserit et firmare ut eam facere uoluerit, si illi qui malum prenderint iusticiam recipere noluerint et postea inde aliquid malum alicui fecerint, primum redirigant sicut iuste iudicatum fuerit malum quoc [fecerint et post]ea recipiant [*segueixen vuit línies il·legibles*] directo nullatenus [*f. 445 va*] debet remanere ut non sit redirectum.

[AV105; B80] Si quis contra alium aliquam querelam habuerit et ad iusticiam faciendam eum uocauerit, ille autem, nec timore Dei nec iudicis iussu nec propinquorum nec amicorum commonitu, iusticiam querelatori distulerit; querelator autem, ira comotus, res eius mobiles rapuerit, immobiles inuaserit, domos concremauerit, messes et uineas et arbores deuastauerit, postea reus aliquo tempore ad iusticiam uenerit, [*segueixen vuit línies il·legibles*].

[AV106; B83] De baiuliis qualescunque sint respondere debent baiuli dominis suis de eorum directis per calderiam eciam sine iudiciis. Baiulias uero nullus baiulus concedat heredibus suis sine consensu senioris.

[AV107; B84] Rusticus, si desemparauerit hoc quod ei recte emparatum erit, pro sola presumptione det solidos v; et si rem inde traxerit, restituat illi in duplo, saluo suo iure. Miles uero quod desemparauerit soluat, et quod abstulerit restituat in simplum cum sacramento.

[AV108; B85] Si quis [*segueixen sis línies il·legibles*] [*f. 43 vb*]-it et impregnauerit, similiter faciat.

[AV109; B86] De rebus et facultatibus de pagensibus exorquiis, illis ab hoc seculo discessis, eorum seniores habeant partem illam quam deberent in simul habere filii, si ibi remansissent ab exorquiis procreati.

[AV110; B87] Similiter de rebus et possessionibus cucutiorum, si maritis nolentibus erit facta cugucia, ipsi mariti et eorum seniores, equa porcione habeant partem totam adulterancium coniugum. Si ueo, quod absit, maritis uolentibus et precipientibus seu assensientibus, fuerit facta ipsa cucuia, illorum talium ius et iusticiam habeant integriter illorum seniores.

[AV111; B88] Si autem mulieres non grata uoluntate set metu uel precepto mariti hoc peregerint, immunes sint a maritis et a senioribus et absque aliqua amissione propriorum bonorum; et si eisdem mulieribus placuerit, separent se a maritis, ita tamen quod non amittant dotem suam nec sponsalicia.

[AV112; B89] Mariti vxores suas reptare possint de adulterio, eciam per suspicionem, [*segueixen onze línies il·legibles*] [*f. 44ra*]-cerint amici sibi in ipsa batayia, et malum de ipso batayer. Si autem conuicta fuerit, ueniat in manu mariti sui cum cunctis que habuerit.

[AV113; B90] Vere iudex aliter non erit nisi hoc quod indicauerit ad uerum traxerit per sacramentum et per batayam uel per iudicium aque frigide siue calide.

[AV114; B91] Hoc quod iure est sanctorum uel potestatum aut ecclesiarum uel castrorum terminatorum nemo potest eis impedire nec pro suo iure deffendere nec detinere etiam longinca ducentorum annorum possessione.

[AV115; B92] Tutores uel baiuli respondeant si uoluerint pro pupillis; sin autem expectandum est usque quo pupilli sint talis etatis, id est, XX annorum, ut placitare possint cum querelantibus. Set si potuerint probare se esse fatigatos de directo [... ..], illico debent tutores pro pupillis respondere et placitare absque ulla prolongatione; ita tamen ut cum decesserit pater, statim ueniant homines sui ante filium eius et fi- [*segueixen tretze línies il·legibles*] [*f. 44rb*]-pillus suum honorem; et sint homines tutoris, salua fidelitate senioris, ita nempe ut si tutor uoluerit honorem illius peiorare, uel si usualem terminum tenere, adiuuent inde ad seniore suum sine engan. Interim uero tutor teneat infantem et honorem eius et nutriat eum bene et honorifice, et ad suum tempus faciat eum militem sicut decet et reddat ei suum honorem. Sin autem et puella est, det ei maritum laude et consilio [*segueixen trenta-una línies il·legibles, corresponents al final d'aquest usatge i a AV116-188, B93-95, us. Sarracenis in fuga, Rusticus uero Rusticus cum*].

[AV119; B96] [*f. 44 va*] Solidos de compositione arborum incisarum aliquociens precipimus aureos esse, sicut lex iubet, aliquociens ex denariis; quia sicut omnes arbores non habent similem ualorem, ita non debent habere equalem compositionem; et hoc concedimus in arbitrium iudicis crescere uel minuere. Hanc compositionem secundum ualorem arboris et secundum dampnum et deshonorem domini illarum [...].

[AV120; B97] In baiulia uel guarda unde quis habuerit hominiaticum uel censum, si hoc secundum posse suum bene custodierit et defenderit, habere debet ibi stacamentum et moderatum adempramentum, scilicet de erbis et de paleis, et de ortis et de fructibus arborum, et nullo ingenio debet inde malum exire. Quod si fecerit, emendet ei dominus alodii, et insuper adiuuet eum si per hanc baiuliam uel guardam habuerit placitum uel guerram. De baiulia uel guarda unde non habuerit hominiaticum uel censum non habebit stacamentum, set aliud totum.

[AV121; B98] Si quis dixerit se fatigatum esse de iusticia in principem uel in episcopum, aut in dominum suum seu in aduersarium suum de directo, aut apposuerit ei esse a pace et tregua domini eiectum, aut dixerit seniore suum habere difidatum uel aquindatum, si hoc probare nequiuerit, emendet omnia malefacta que pro hac occasione fecerit; posteaque faciat querimoniam et querat iusticiam et petat directum, ita publice pluribusque uicibus, ut non possit ei esse negatum

[AV122; B99] Omnes homines postquam aquindauerint potestates, teneant eis pacem et treguam xxx diebus, [*f. 44vb*] et potestates ad uicecomites et comitores xv diebus, et ad uauassores et alios milites x diebus.

[AV123.1; B100] Christiani non uendant arma sarracenis, nisi ex consensu principis; quod si fecerint, arma que uendiderint recuperent, quamuis eis graue sit; et nisi hoc fecerint, centum uncias auri potestati persoluant.

[AV123.2; B101] Similiter componant si cibum eis uendiderint contradicente principe.

[AV123.3; B102] Eandem quoque compositionem faciat qui fecerit scire sarracenis caualcatas uel ardimentum potestatis, uel discoperuerit eum de concilio suo uel de secretis suis, emendato malo quod inde exierit.

[AV124; B103] Alium namque sepedicti principes nobilem et honestum et utilem miserunt usaticum quem illi tenuerunt et succesoribus suis in perpetuum mandauerunt, scilicet ut tenerent curiam et magnam familiam, et fecissent conductum, et darent sollatas et facerent emendas, et tenerent iusticiam et iudicaret per directum, et manutenerent oppressum et obscurent obsesso; et quando uellent edere, facerent cornare ut nobiles et ignobiles uenirent prandere et ibi distribuerent panes quos haberent in magnatibus et in eorum familia, et ibi mandarent hostes cum quibus irent ad destruendam Yspaniam et facerent nouellos milites.

[AV125; B104] Item constituerunt sepedicti principes quod si aliquis per semedipsum uel per suum nuncium uoluer-[f. 45ra]-it aquindare uel difidare suum senioem, securus possit facere, securus dum uenerit, securus dum steterit et securus usque quo ad domum suam reuersus sit.

[AV126; B105] Statuerunt eciam quod si parentes cum filiis aut filii cum parentibus contencionem uel placitum habuerint, parentes sint iudicati ut seniores, et filii uelut homines manibus propriis comendati.

[AV127; B106] Quod si filii senioribus patris sui aliquid forifererint, pater cogat filios suos ut forifactorum ipsis senioribus redirigant et emendent, aut ipse emendet pro eis; quod si facere noluerit, exheredet filios suos omnino et de manu teneat sine engan.

[AV128; B107] Item statuerunt quod si aliquis filius magnatum terre, tam maiorum quam minorum, fecerit aliquod malum alicui homini et (*sic*) castro patris sui uel ex honore eius aut cum hominibus suis, ipse cogat filium suum et homines suam terram tenentes redirigere malum quod fecerint, aut ipse pro illis redirigat. Quod si filius adhuc ex aliis locis, non ex honore paterno uel castro neque cum hominibus patris, aliquod malum alicui fecerit, non redeat in paternum castrum uel honorem, neque pater aut mater impendant ei aliquod beneficium uel protegant eum in aliquo. Quod si fecerint, emendent malum quod filius perpetraverit et homines quos secum deduxerit.⁸⁵

[AV129; B108] Statuerunt equidem pre-[f. 45rb]-libati principes ut si contencio euenerit aut placitum surrexerit inter christianos et iudeos, sufficiant ex vtraque parte duo testes ad comprobanda eorum negocia, uidelicet

85. Cf. Constitució de pau i treva de Vic-Girona 1064-1066, c. XXIV: GONZALVO, 27-28.

unus christianus et alter iudeus; ita tamen ut si probauerint pro christianis, testificent ambo et iuret iudeus; et si probauerint pro iudeis, similiter ambo testificent et iuret christianus.

[AV130; B109] Statuerunt eciam idem prefati principes et cognouerunt esse bonam fidem ut omnes homines postquam quemlibet habuerint salutatum uel osculatum, nullo ingenio aliquid ipsa die ei forifaciant; si uero, quod absit, fecerint, sine aliquo interdicto illam forifacturam cui factam habuerint redirigant et emendent.

[AV131; B110] Similiter nempe statuerunt ac bonum causimentum esse laudauerunt ut si quis cum aliquo hospitauerit uel comederit, VII sequentibus diebus ab illius damno omnino se abstineat omnino ut per aliquod ingenium aliquam forifacturam nullo modo faciat, nec per seniosem suum nec per amicum, nec per semetipsum. Quod si fecerit uel faciat, redirigat cui fecerit et emendet sine engan.

[AV132; B111] Constituerunt igitur ut si quis cum alio ierit uel fuerit, siue in uia aut in domo siue in agro seu in alio quolibet loco, si aliquis eum requisierit uel aliquid de suo ei tollere uoluerit, adiuuet eum prout melius possit sine engan contra cunctos, eciam contra seniores suos, et nullam ex hoc pertimescat calumpniam, et senior suus nullo modo possit eum inde reptare in aliquo de hominatico nec de sacramento transgresso, nisi antea ab ipso [*f. 45va*] seniore suo seu ab amico ammonitus fuerit ut eum non guidasset nec cum illo iuisset.

[AV133 *alius tenoris*; B112] Denique sepedicti principes apud barchinam comorantes in ecclesia sancte Crucis sancteque Eulalie martiris una cum concilio et auxilio episcoporum suorum, uidelicet bernardi barchinonensis et petri ausonensis et bernardi Gerundensis et abbatibus [... .. diversi ordinis] clericorum [*segueixen vint-i-set línies il·legibles*]

[AV135; B114] Si quis seniosem suum despexerit et [...] ei uiriliter [... ..] et eum dementitus fuerit, si malum inde ibi acceperit, nullo modo ei emendatum sit si senior ex hoc uerum dixerit; sin autem et senior mentitus fuerit, emendet ad hominem suum malum et desonorem quem ille et sui inde ibi fecerunt.

[AV136; B115] Miles uero postquam fuerit a seniore suo de bausia reptatus, non debet ei respondere de aliis querimoniis donec a reptamento se sit expiatus, nisi senior antea ei dimiserit reptamentum.

[AV137; B116] Constituerunt eciam sepedicti principes ut si maiores cum minoribus causam habuerint et sacramenta inter eos iudicata fuerint, iurent maiores minoribus per semetipsos, si minores potuerint habere eorum cohequales qui pro eis iurent. Sin autem iurent minores maioribus et maiores minoribus donent [¿] illorum consimiles qui hoc iurent illis quod illi eis iurare debent. Si hoc totum ille (*sic*) defuerit, ex vtraque parte sacramenta faciant per singulos homines qui sint christiani et homines illorum manibus propriis comendati. Hoc constituerunt nempe de comunibus placitis in quibus nullus habeat senioraticum uel dominacionem.

[AV138; B117] De intestatis ab hoc seculo discessis, si relinquerint vxores ac [*segueixen sis línies il·legibles*] medie-[*f. 46ra*]-tatem seniores iam dicti, aliam medietatem parentes defuncti. Quod si parentes desunt, senioribus detur, obseruatis tamen ad vxores suis directis in omnibus locis. Ita sit de vxoribus intestatis quemadmodum superius dicitur de uiris.

[AV139; B ap. D1] Unaqueque gens propria sibi ex consuetudine elegit leges. Longa enim consuetudo pro lege accipitur. Lex autem iuris est species; mos uero longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur; nam quod rex uel imperator edicit, constitucio uel edictum uocatur. Omne autem ius ex legibus et moribus constat; mos uero est uetustate probata consuetudo. Institucio equitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. [AV140; B ap. D2] Priuilegia autem sunt leges priuata (*sic*), quasi priuate leges; nam priuilegium inde dictum quod in priuat-[. . .].

[AV142] Cum temporibus predecessorum nostrorum per eorum auctoritatem et institucionem in hiis casibus quos leges nostre non sint amplexu utilitati comuni sit prouisum, nos eorum uestigia omnem materiam sedicionis tollentes et securitatem omnibus militibus ad curiam nostram uenientibus uel apud nos manentibus, ex regiio (*sic*) prestantes, hac presenti lege decernimus ne quis ausu temerario eos ad nos uenientes uel redeuntes uel apud nos manentes capere uel percutere presumat, penam illam in eum statuente que constituta est in eos a predecessoribus nostris per legem consuetudinariam, qui treugam et se-[*f. 46rb*]-curitatem a principe datam non obseruauerint uel in eos qui falsarii monete inuenti fuerint.

Sed eadem pena feriendus esse censemus qui milites uocatos a domino archiepiscopo, episcopis, comitibus, uiccomitibus, comitoribus, uasuassoribus uel quibuslibet aliis qui de causa aliqua ex comissione aliqua cognoscentibus in aliquo supradictorum ostenderint (*sic*).

Addicimus huic nostre constitucioni quod si in presencia nostra uel supradictorum miles aliquis smentitus fuerit dominum suum, [...] reptamenti de prodicione [*segueixen vint-i-set línies il·legibles, corresponents a final d'aquest usatge i a la major part d'AV143, us*. Quoniam ex conquestione], iubemus enim sub examine nostri uel cuiuslibet a nobis delegati littigantem qui scienter falsum testimonium produxerit uel corruerit et amisionem cause sustinere et omnium bonorum mobilium dumtaxat publicacionem incurrere: quorum bonorum medietas Episcopo [...] et alia medietas erario nostro seruetur.

Sed eandem penam [*f. 46va*] sustineat circa publicacionem bonorum scilicet mobilium qui falsum tulisse testimonium conuictus fuerit, et insuper manum amittat et linguam, possessionibus utriusque deuoluendis hiis qui iure successorio ad eorum bona uocantur.

[AV144] Quoniam constitucione (*sic*) subiectorum nostrorum frequenter querelam suscepimus quod sepe in iudiciis calumpniouse agitur et excipitur, interdum uero ab interlocutoria apellatur et ex hiis longius protrahitur [lis et] suspenditur, ita quod uix aut nunquam finaliter poterit concludi, uolen-

tes huic fraudi seu malicie relegari (*sic*) antidoto occurrere et finem littibus cupientes imponere, ne partes laboribus et expensis indebite fatigentur, de consilio et aprobacione magnatum, nobilium et ad [*segueixen quatre línies il·legibles*] sacramentum de calumpnia ab actore et reo; quod nullatenus ab interlocutoria apelletur, nisi a manifesto grauamine, uel nisi in se euidentem contineat errorem seu contra ius fuerit pronunciatum: in quibus casibus infra triduum cognoscatur de sententia supradicta et fine debito corrigatur; sic enim non solum lites sed eciam calumpnatores minuentur.

Item prouida deliberacione statuimus quod quilibet iudex ordinarius testes nominatos cogat ad perhibendum tesimonium ueritati; et quamlibet parcium ad fundandam intencionem instrumenta petita ab altera parcium exhibere et eorum sollempniter copiam facere, licet in casu de iudicio in quo fuerit petita ipsis usi non fuerint instrumentis, cum ob defectum testium sepe ueritas occultetur.

Item inuiolabili obseruacione precipimus firmiter custodiri quod si contigerit uiatorem aliquem uel aduenam cum aliquo subditorum nostrorum causam habere, sito et absque mora ipsa causa ista fine debito terminetur. Iniquum enim esset huiusmodi persone si que periculis uiarum et fluminum fortune se et sua frequenter exponunt longiorem moram contra proprie uoluntatis arbitrium in aliquo facere uideantur.

[AV145; B ap. C1] Quali modo possunt alodiarii sum alodium dare. Precipimus ut si quis alodiarus miles uel rusticus alodium suum uendere uel dare uoluerit ecclesie uel monasterio aut alicui, licenciam habeat, saluis baiuliis nobilium; et quantum habeat in proprietate alodii tantum habeat in omnibus ibi habitantibus uel inde exeuntibus.

[AV146; B ap. C2] Statuerunt etiam iamdicti principes, si dominus baiulo suo propter fatigacionem directi baiuliam suam emparauerit et baiulus aliquo modo eam desemparauerit, baiuliam perdat et desonorem; si cum domino suo in aliquo suo honore remanserit, ad suam mercedem, et de suis expletis ineditur(?) furatus fuit et probare eum in aliquo iudicio potuerit, per IX uices emendet, et deinceps per eam non transeat, [*f. 47ra*] nisi uoluntas fuerit domini sui.

[AV148; B ap. C3] Si quis testium (*sic*) cartam firmam de aliqua contentione in placito hostenderit de alia parte nec per testes nec firmas scripturas conuincere non potuerit, iudex dicat quod rectum ei uidetur et seruet unicuique suum directum.

[AV147; B ap. C4] Vidua si honeste et caste post mortem uiri sui uixerit, ueniat in proprietate filiorum, si in etate fuerint, vel illorum; ita tamen ut non perdat suum auere si in presenti apparuerit, nec suum sponsaliciam quamdiu uixerit; et postea reddeat ad filios uel propinquos.

[AV149; B ap. C5] Si quis baiuliam uel honorem domini sui inpignoraauerit sine consensu domini sui, amparare poterit per directum quandocunque uoluerit. Si uero scierit et non contradiceret, non emparet eam. Sed firmet baiulus ei directum secundum ualorem baiulie uel honoris, et sit emendatum, quia cum eius consilio non fecerat, despectum illum habens.

[AV150; B ap. C6] Si senior fatigauerit se necessitate compulsus et de aliqua re in baiulo uel in suo homine suum honorem tenente de seruitio suo uel aliquo suo in semel, bis uel iterum, et postea reiterando negauerit ei suum seruicium uel adiutorium, secundum suum posse firmet ei directum et coactus primum seruicium quod quesiiuit duplum emendet et suum iuuamen amplius ei non neget.

[AV151; B ap. C7] Si quis acceperit alienum hominem ei reddentem aliquem sensum pro deffensione more [f. 47rb] solito, non debet eum manutene suo seniori de suis iuribus (*sic*).